

TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ UŽTIKRINIMO PROBLEMOS

Mokslo studija

Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai

TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ UŽTIKRINIMO PROBLEMOS

MOKSLO STUDIJA

Johanas BALTRIMAS
Mindaugas LANKAUSKAS
Darius ŠNEIDERIS

2013/Vilnius

Tyrimo vadovė ir mokslinė redaktorė dr. Lina Beliūniene

Autoriai:

J. Baltrimas (įvadas, 1–4 skyriai)

D. Šneideris(5 skyrius).

M. Lankauskas (6 skyrius).

Mokslo studija „Teisės į teisingą teismą užtikrinimo problemos“ yra tyrimo „Žmogaus teisės Lietuvoje“ dalis. Šioje studijoje identifikuojamos ir analizuojamos aktualiausios teisės į teisingą teismą Lietuvoje užtikrinimo problemos. Detaliau aptariami šie teisės į teisingą teismą turinio elementai: teisės būti išklaustam, greito proceso užtikrinimo problemos, nepagrįstas bylinėjimasis ir piktnaudžiavimas procesu, keletas teisės į teisingą teismą užtikrinimo aspektų administracinėje teisenoje. Dėmesio skiriama ir problematikai, susijusiai su valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos teikimu ir teisminių procesų metu patirtos žalos atlyginimo mechanizmu.

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti Lietuvos teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus mokslo darbuotojai dr. Linai Beliūnienei el. pašto adresu lina@teise.org.

Recenzentai:

Doc. dr. Artūras Panomariovas, Mykolo Romerio universitetas

Doc. dr. Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė, Vilniaus universitetas

Mokslo studija apsvarstyta ir rekomenduota publikuoti Teisės instituto tarybos 2012 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. 9.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius

Tel./faks. (+370 5) 249 75 91

info@teise.org, www.teise.org

ISBN 978-9986-704-19-5 (Internetinis leidinys)

© Lietuvos teisės institutas, 2013

TURINYS

TYRIMO VADOVĖS ŽODIS.....	5
IVADAS.....	9
I. TEISĖ BŪTI IŠKLAUSYTAM.....	11
1.1 Proceso rungtyniškumo užtikrinimas suteikiant galimybę pasisakyti dėl būsimų sprendimo motyvų.....	11
1.2 Už akių priimtų sprendimų peržiūrėjimas.....	12
II. PROCESO GREITUMAS	14
2.1 Greito proceso užtikrinimo būklė.....	14
2.2 Greito proceso užtikrinimo priemonių korektiškumas.....	15
III. KOVA SU NEPAGRĮSTU BYLINĖJIMUSI	19
3.1 Nepagrįsto bylinėjimosi sąvoka ir keliamą žala.....	19
3.2 Nuobaudos už nepagrįstą bylinėjimąsi: neišvengiamumo užtikrinimo problema.....	20
3.3 Nesąžiningi bylininkai.....	21
3.4 Privalomo ikiteisminio ginčų sprendimo derybų keliu poreikis	22
IV. KAI KURIE TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ UŽTIKRINIMO ASPEKTAI ADMINISTRACINĖJE TEISENOJE.....	24
V. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS ANTRINĖS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMAS BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE	26
5.1 Valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos teikimo baudžiamosiose bylose užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.	26
5.2 Valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos teikimo baudžiamosiose bylose užtikrinimo probleminiai aspektai.....	27
5.2.1 Gynėjo nepakankamas pasirengimas kokybiškai ir kvalifikuotai atstovauti įtariamą ar kaltinamą interesams.....	27
5.2.2 Nepakankama gynėjo kvalifikacija ir kompetencija atstovauti ginamajam baudžiamajame procese.....	29
5.2.3 Teisės į pasimatymų konfidencialumą ir neribotą pasimatymų skaičių neįgyvendinimas.....	31
VI. TEISĖ Į ŽALOS, PATIRTOS TEISMINIO PROCESO METU, ATLYGINIMĄ	33
6.1 Teisės į žalos, patirtos teismo proceso metu, atlyginimą užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008-2012 m.	33

6.2 Teisės į žalos, patirtos teismo proceso metu, atlyginimą užtikrinimo probleminiai aspektai.....	36
6.2.1 Baigtinio sąrašo veiksnių, kurie gali būti pripažinti neteisėtais, buvimas.....	36
6.2.2 Teisėjų ir teismo pareigūnų, kurių neteisėti veiksmai nagrinėjant civilines bylas sukėlė žalos, išskyrimas iš kitų nuostatos adresatų.....	37
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	39
NAUDOTI ŠALTINIAI.....	40
SUMMARY.....	44

Tyrimo vadovės žodis

Šioje studijos dalyje siekiama paaiškinti Lietuvos teisės instituto atlikto žmogaus teisių tyrimo tikslą, šio tyrimo aktualumą ir atskleisti, kaip šis tyrimas buvo atliekamas.

Mokslo studijų seriją „Žmogaus teisės Lietuvoje“ sudaro septynios studijos, kuriose nagrinėjama pilietinių, politinių, ekonominių ir socialinių teisių padėtis. Daugiausia dėmesio atkreipiama į aktualiausius probleminius šių teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008–2012 m. aspektus.

Mokslo studijų tikslas – sistemingai ištirti žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Siekiant šio tikslo, apžvelgiama atskirų žmogaus teisių teisinio reguliavimo ir jų praktinio užtikrinimo būklė; taip pat atliekama problemiškesnių žmogaus teisių teisinio reguliavimo ir jų praktinio užtikrinimo sričių analizė bei formuluojamos rekomendacijos, kaip tobulinti šias sritis.

Sistemingo žmogaus teisių užtikrinimo padėties Lietuvoje 2008–2012 m. tyrimo idėją pirmiausia paskatino siekis tęsti 2005 m. Teisės instituto atliktą šios temos analizę¹. Juo labiau šiam darbui įkvėpė ir tai, kad pastaruoju metu Lietuvoje dažnesni atskirų žmogaus teisių įgyvendinimo tyrimai², o studijose minimu laikotarpiu Lietuvoje nedaug išleista mokslo darbų, kuriuose žmogaus teisės būtų nagrinėjamos kaip sistema³. Dar daugiau – nėra mokslo darbų, analizuojančių padėtį aptariamoje srityje 2008–2012 m.⁴ Įgyvendinant kilusią idėją, mokslo studijų serijoje žmogaus teisių tema nagrinėjama aprėpiant platų žmogaus teisių spektrą (pilietines, politines, ekonomines ir socialines teises⁵), atsižvelgiant į žmogaus teisių sąsajas, taip pat konkrečių teisių aspektu analizuojant aktualiausias atskirų visuomenės grupių problemas, lyginant ir vertinant šių teisių teisinio reguliavimo bei jo užtikrinimo visumą. Būtent konkrečiais didžiosios daugumos konstitucinių žmogaus teisių tikrinimo pavyzdžiais, o ne pagal

¹ Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.

² Išsamesnė mokslinė studijoje nagrinėjamo laikotarpio žmogaus teisių įgyvendinimo analizė pateikiama, pavyzdžiui, S. Kirchner 2012 m. apgintoje disertacijoje „Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalies 1 sakinio taikymas prenatalinėje stadijoje“ (apie negimusius vaikų teisę į gyvybę pagal Konvencijos 2 (1) straipsnį); P. Čelkio 2011 m. disertacijoje „Visuomenės sveikatos priežiūros teisinis reguliavimas įgyvendinant teisę į sveikatos apsaugą“; L. Štarienės 2010 m. monografijoje „Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją“; E. Venckienės 2009 m. disertacijoje „Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija“; D. Vitkauskaitės-Meurice 2009 m. disertacijoje „Individualios peticijos teisė ir jos įgyvendinimas tarptautinėje teisėje“; 2008 m. D. Poškos disertacijoje „Asmens teisė į teisminę gynybą ir jos įgyvendinimo probleminiai aspektai Lietuvos administraciniuose teismuose“. Kalbant apie kitas informacinio pobūdžio publikacijas, reiktų paminėti, kad Lietuvai pagal tarptautinius dokumentus teikiant tarptautinėms institucijoms ataskaitas apie žmogaus teisių įgyvendinimo Lietuvoje padėtį, pastarosiose taip pat aptariama tik tam tikros rūšies, o ne visų rūšių žmogaus teisių (arba atskirų visuomenės grupių narių teisių) užtikrinimo padėtis. Pavyzdžiui, Lietuvos pranešimai apie priemones, kurių ji ėmėsi įgyvendindama Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto nuostatas; Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto įgyvendinimą Lietuvoje; Lietuvos Respublikos ataskaitos dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo.

³ Pavyzdžiui, 2012 m. L. Marcinkutės apginta daktaro disertacija „Žmogaus teisių ir valstybės suvereniteto dermė Lietuvos nacionalinėje žmogaus teisių politikoje“, 2010 m. L. Beliūnienės disertacija „Žmogaus teisių kaip konstitucinių vertybių apsauga Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“.

⁴ Nors paminėtinas, pavyzdžiui, 2008 m. parengtas žmogaus teisių būklės tyrimas (Fundamental Rights in Europe and North America. Suppl. 13: Lithuania. Edited by Albrecht Weber. Ragulskytė-Markovienė R., Baranskaitė A. (nacionaliniai koordinatoriai). Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), jame pateikiamas iki 2008 m. Lietuvoje vyravusios žmogaus teisių padėties vertinimas.

⁵ Asmens kultūrinių teisių įgyvendinimo užtikrinimo nagrinėjimas, taip pat procesinių garantijų asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn, tyrimas, kaip žmogaus teisių būklės sudėtinė dalis numatomas atlikti kitais metais, kai Instituto paruoštų mokslo studijų pagrindu bus rengiama monografija.

konkrečius kriterijus⁶ atrinktų nagrinėti tik tam tikrų žmogaus teisių apžvalga⁷, pristatomos mokslo studijos skiriasi nuo ankstesniųjų darbų žmogaus teisių Lietuvoje tema. Studijose nagrinėjamos šios teisės ir jų garantijos: asmens neliečiamumo garantijos, įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, teisė į privatumo neliečiamumą, teisė dalyvauti valdant savo šalį, teisė į teisingą teismą, teisė į nuosavybės neliečiamumą, ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, vartotojų teisės, teisė į darbą, teisė į socialinę apsaugą, šeimos teisė į apsaugą, teisė į sveikatos apsaugą, teisė į sveiką aplinką. Teisių išdėstymas atskiromis studijomis pasirinktas atsižvelgus į artimas studijose analizuojamų teisių saugomas vertybes.

Žmogaus teisių užtikrinimo padėties Lietuvoje 2008-2012 m. sistemingas tyrimas nulemtas prielaidos, kad Lietuvos Respublikos teisės sistemoje ir praktikoje nėra įtvirtintos tinkamos žmogaus teisių garantijos. Šią išvargą skatina bent keletas faktų. Visų pirma, nustatytas didelis – net 50 - Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008-2012 m. Lietuvos atžvilgiu konstatuotų žmogaus teisių pažeidimų skaičius šio Teismo nagrinėtose bylose, nors jis kasmet ir nežymiai mažėja. Iš viso aptariamuoju laikotarpiu minimo Teismo pripažinti šių teisių ir teisių garantijų pažeidimai: 16 proceso trukmės pažeidimo atvejų, 12 teisės į teisingą teismą pažeidimo atvejų, 6 teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejai, 4 veiksmingo tyrimo stokos atvejai, 3 nuosavybės apsaugos pažeidimo atvejai, 2 nežmoniško ar žeminančio elgesio atvejai, 2 teisės į veiksmingą priemonę pažeidimo atvejai, po 1 teisės į gyvybę, diskriminacijos draudimo, teisės į laisvus rinkimus pažeidimo atvejį⁸. Svarbu ir tai, kad nurodytų teisių pažeidimų struktūra, palyginus su bendru Lietuvos atžvilgiu fiksuotų pažeidimų skaičiumi nuo 1959 m. iki 2012 m. keičiasi tik nedidele dalimi: Teismas prieš Lietuvą priėmė 68

⁶ Pastebėtina, kad 2009 m. tyrimas, kurį atliko Žmogaus teisių stebėjimo institutas, parengtas, atsižvelgiant į „konkrečių žmogaus teisių svarbą, įtvirtinant atvirą demokratinę visuomenę, atskirų žmonių grupių pažeidžiamumą ir ribotą gebėjimą apsaugoti savo teises“ ir pagal tai formuluojant tuometines šio Instituto prioritetines darbo sritis. Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007-2008: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Apzvalga_2007-2008_20090609.pdf> (prisijungta 2012-11-28). Prioritetinėmis Instituto veiklos sritimis grindžiamas ir 2011 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto atlikta žmogaus teisių įgyvendinimo apžvalga. Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2009-2010: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Apzvalgos/Apzvalga_2009-2010_su%20virseliu_FINAL.pdf> (prisijungta 2012-11-28).

⁷ 2011 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto žmogaus teisių įgyvendinimo apžvalgoje nagrinėjami šie probleminiai aspektai: kankinimo, nežmoniško, žeminančio elgesio draudimo, lygių galimybių politikos įgyvendinimas, teisė į teisingą teismą, saviraiškos laisvė, teisė į politinį dalyvavimą, teisė į privatų ir šeimos gyvenimą, asmenų, priklausančių pažeidžiamoms grupėms, teisės; 2009 m. parengtame žmogaus teisių įgyvendinimo leidinyje apžvelgti teisės į politinį dalyvavimą, teisės į saviraiškos laisvę, teisės į privataus gyvenimo gerbimą, teisės į teisingą teismą, diskriminacijos, rasizmo, antisemitizmo ir kitų neapykantos apraiškų, moterų, vaiko teisių, neįgalųjų teisių, ikalintų asmenų teisių, pacientų teisių klausimai. Žr. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2009-2010: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2011; Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007-2008: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2009. Palyginus gausesnis teisių sąrašas (t. y. teisės į gyvybę, fizinį ir psichinį neliečiamumą, žmogaus orumą (taip pat ir teisės į sveikatą), teisės į laisvę ir saugumą (taip pat judėjimo laisvės, teisės į privatumą, būsto apsaugos, pašto ir telekomunikacijų konfidencialumo, teisės į duomenų apsaugą), pagrindinių komunikavimo teisių, sąžinės, įsitikinimų, religijos laisvių, santuokos ir šeimos apsaugos, išsilavinimo, mokymo, mokslo ir dėstymo laisvės, teisės į nuosavybės apsaugą, laisvės prekiauti ir konkuruoti, įsisteigimo laisvės, laisvės pasirinkti profesiją, teisės ieškoti prieglobsčio padėtis) pasirinktas analizuoti minėtame leidinyje *Fundamental Rights in Europe and North America. Suppl. 13: Lithuania*. Edited by Albrecht Weber. Ragulskytė-Markovienė R., Baranskaitė A. (nacionaliniai koordinatoriai). Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.

⁸ 2008 m. duomenis žr. *European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2011* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5B2847D-640D-4A09-A70A-7A1BE66563BB/0/ANNUAL_REPORT_2008.pdf> (prisijungta 2012-12-31). 2009 m. duomenis žr. *European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2009* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C25277F5-BCAE-4401-BC9B-F58D015E4D54/0/2009_Annual_Report_Final.pdf> (prisijungta 2012-12-31). 2010 m. duomenis žr. *European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2010* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/596C7B5C-3FFB-4874-85D8F12E8F67C136/0/TABLEAU_VIOLATIONS_2010_EN.pdf> (prisijungta 2012-12-31). 2011 m. duomenis žr. *European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2011* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/77FF4249-96E5-4D1F-BE71-42867A469225/0/2011_Rapport_Annuel_EN.pdf> (prisijungta 2012-12-31). 2012 m. duomenis žr. *European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2012* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/9A8CE219-E94F-47AE-983C-B4F6E4FCE03C/0/2012_Rapport_Annuel_EN.pdf> (prisijungta 2013-02-14).

sprendimus, kuriuose nustatė bent vienos teisės pažeidimą: 25 proceso trukmės pažeidimų atvejus, 19 teisės į laisvę ir saugumą pažeidimų atvejus, 18 teisės į teisingą teismą pažeidimų atvejus, 13 teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejų, po 5 nuosavybės apsaugos ir nežmoniško ar žeminančio elgesio atvejus, 4 veiksmingo tyrimo stokos atvejus, 3 diskriminacijos draudimo pažeidimo atvejus, 2 teisės į veiksmingą priemonę pažeidimo atvejus, po 1 teisės į gyvybę, teisės į laisvus rinkimus pažeidimo atvejį.⁹ Vadinas, turi būti atkreiptas dėmesys į įsisenėjusias išvardintų teisių sričių problemas.

Darant prielaidą apie žmogaus teisių garantijų netinkamumą (jų nepakankamumą) atsižvelgta ir į tai, kad valstybėje nesprenžiamas procesinių žmogaus teisių garantijų papildymo klausimas. Lietuva iki šiol stokoja veikiančio konstitucinio skundo instituto, kurio naudojimas galėtų padėti siekiant veiksmingiau identifikuoti potencialiai nekonstitucines teisės sistemos normas bei įveikti teismų nenorą kai kuriais atvejais inicijuoti pagrįstų asmenų prašymų konstitucinės justicijos institucijai teikimą ir, tikėtina, šiuo požiūriu gerintų žmogaus teisių gynimą. Nors dera paminėti ir tai, kad iki šiol įstatymų leidėjo vienu ar kitu aspektu neįgyvendinti per studijose nagrinėjamą laikotarpį Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimti net 15 su įvairių žmogaus teisių įgyvendinimu susijusių sprendimų, kuriais konstatuotas teisės normų prieštaravimas Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir (arba) įstatymams.¹⁰

Dar daugiau, matyti, kad nors Nacionalinės žmogaus teisių institucijos įsteigimo būtinybė mokslinėje literatūroje pabrėžta dar 2006-2007 m.,¹¹ jos įgyvendinimas kol kas juda pernelyg mažais žingsneliais – dėl jos, kaip papildomos institucinės žmogaus teisių garantijos, sprendimas galutinai dar nepriimtas. Tokia institucija galėtų stebėti ir analizuoti bendrą žmogaus teisių situaciją šalyje, teikti pasiūlymus ir patarimus valstybės valdžios institucijoms šioje srityje, užsūti visuomenės šviečiamąją veiklą ir kt. Šiai institucijai priskyrus daug sričių apimančią kompetenciją, būtų skatinama tobulinti žmogaus teisių apsaugą ir gynimą.

Pagal šiuos faktus, rengiantis atlikti aptariamą žmogaus teisių tyrimą, numatyta išskirti konkrečias problemiškausias žmogaus teisių teisinio reguliavimo bei jų praktinio užtikrinimo sritis, jas išnagrinėti ir suformuluoti rekomendacijas įstatymų leidėjui, kaip pagerinti padėtį.

Studijose atskirų teisių užtikrinimo situacijos analizė pradedama atskleidžiant, autorių manymu, teigiamus ir (ar) neigiamus 2008–2012 m. įvykusius su konkrečios žmogaus teisės sritimi susijusius teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos pokyčius. Siekiant užtikrinti kuo objektyvesnę žmogaus teisių situacijos nagrinėjimą ir kuo didesnę visų studijų autorių pasirinktų analizės aspektų vienodumą, kiekvienos nagrinėjamos teisės užtikrinimas iliustruojamas tais pačiais rodikliais. Jie surinkti iš įvairių dokumentų, statistinių duomenų. Apžvelgiamos su nagrinėjama tema susijusios tarptautinių institucijų ataskaitos Lietuvai, Lietuvos institucijų ataskaitos tarptautinėms organizacijoms; apibendrinami ikiteisminių ginčų sprendžiančių įstaigų duomenys apie asmenų pateiktus skundus dėl studijose nagrinėjamų teisių neužtikrinimo atvejų, duomenys apie šiose institucijose konstatuotus konkrečios teisės pažeidimus, atitinkamos rūšies bylų nagrinėjimo nacionaliniuose ir tarptautiniuose teismuose statistiniai duomenys bei šių teismų praktikos nagrinėjimo rezultatai. Vertinant, kaip užtikrinamos studijose nagrinėjamos teisės, remiamasi ir su konkrečiomis žmogaus teisėmis susijusios mokslinės literatūros analize.

Pastarasis metodas naudojamas ir studijų dalyje apie probleminius tam tikrų teisių užtikrinimo aspektus. Šioje studijų dalyje įvardijami ir analizuojami minėtu laiku Lietuvoje aktualiausi pilietinių, politinių, ekonominių ir socialinių teisių užtikrinimo sunkumai, kliūtys, nepagrįsti suvaržymai.

Nustatant ir apibūrinant problemiškausias žmogaus teisių teisinio reguliavimo bei jų praktinio užtikrinimo sritis ir jas analizuojant, kaip ir aptartoje pirmojoje pristatomų mokslo studijų dalyje, pirmiausia vadovautasi atskirų sričių ekspertų nuomone. Kiekvienas studijos autorius taikė interviu su ekspertais: mokslininkais, nevyriausybinų organizacijų atstovais, teisininkais ir politikais (visiems jiems nuoširdžiai dėkojame) – metodą. Pirmiesiems dviem apžvalginiams interviu naudoti standartizuoti, o

⁹European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Respondent State (1959-2011). European Court of Human Rights Annual Report 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/77FF4249-96E5-4D1F-BE71-42867A469225/0/2011_Rapport_Annuel_EN.pdf> (prisijungta 2012-12-31). Taip pat žr. Europos Žmogaus Teisių 2012 m. bylų nagrinėjimo duomenis 8 išnašoje nurodytame šio Teismo 2012 m. šaltinyje.

¹⁰Žr. 2012 m. lapkričio 26 d. informacija apie Konstitucijai ir (arba) įstatymams prieštaraujančiais pripažintus teisės aktus, kurie nebuvo pakeisti, papildyti ar panaikinti [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.lrkt.lt/dokumentai/Neigvndinti_%20KTnutarimai_20121126.pdf> (prisijungta 2012-12-31).

¹¹Žr. Žiobienė E. ir kt. Žmogaus teisių apsauga: institucinis aspektas. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007, p. 364-382. Žiobienė E. Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 12 (90), p. 75-81.

dviem vėlesniems, kuriais gilintasi į konkrečias problemas, – iš dalies standartizuoti klausimai. Per šiuos interviu gauti duomenys leido sumažinti konkrečios teisės įgyvendinimo srityje autorių identifiкуotų aktualiausių probleminių klausimų apimtį. Išskirtų probleminių sričių aktualumo patvirtinimų taip pat ieškoma apžvelgiant naujienų portalo „Delfi“ (kaip lankomiausio Lietuvoje portalo¹²) naujienų portalo „Delfi“ pastarųjų metų dažniausių publikacijų, susijusių su nagrinėjamomis žmogaus teisėmis, ar publikacijų, sulaukusių didžiausio komentarų skaičiaus, temas ir gyventojų nuomonės apie tam tikros teisės užtikrinimą Lietuvoje tyrimų duomenis. Manytina, kad, naudojantis šiais šaltiniais, galima susidaryti objektyvesnį vaizdą apie nagrinėjamos teisės įgyvendinimo situaciją visuomenėje.

Studijų autoriai, remdamiesi interviu su ekspertais medžiaga bei kitais minėtais šaltiniais, įvardiję ir išnagrinėję konkrečios teisės įgyvendinimo srityje prioritetiškai sprendtinas problemas, pateikia siūlymų, kaip geriau vykdyti valstybės išpareigojimus dėl konkrečių teisių, t. y. kokių imtis teisinių, materialinių, institucinių, organizacinių priemonių ir (ar) kokiomis gairėmis vadovautis siekiant, kad būtų geriau užtikrintas žmogaus teisių įgyvendinimas.

Darsyk reikėtų pabrėžti, kad nepretenduojama atskleisti konkrečios teisės srities problemų visumą (nors, siekiant objektyvumo, studijose minimi ir kiti, tačiau autorių išsamiau neanalizuoti konkrečios teisės užtikrinimo trūkumai), o nustatomi ir nagrinėjami keli (paprastai 2–3) aktualiausi. Tiesa, reikia pripažinti, kad ir jų aktualumas, kaip parodė visų studijų autorių atlikti jų darbų vertinimai, gali būti nevienodas.

Tam, kad būtų kuo objektyviau nustatytos pirmiausia valstybėje sprendtinos konkrečių teisių užtikrinimo problemos, tyrimo autoriai naudojo dar vieną priemonę. Žmogaus teisių padėties tyrimo dvylikos autorių grupė, susipažinusi su kiekvieno autoriaus darbu, jį aptarė, remdamasi autorių išskirtų problemų aktualumo nustatymo įverčiais. Autoriai vertino 1, 3 arba 5 balais kiekvieno autoriaus nagrinėjamos teisės užtikrinimo klausimų problemišumą. Remiantis šia įverčių skale, aukščiausias balas patvirtina didžiausią problemos, susijusios su konkrečios žmogaus teisės užtikrinimu, aktualumą ir rodo neatidėliotiną poreikį ją spręsti.

Kaip pirmiausia sprendtinos studijose nurodomos tokios problemos, kurios reikšmingos didelėms žmonių grupėms ir kurios nesprensdžiamos, nors valstybės mastu pripažinta būtinybė jas spręsti, ar kurių sprendimo būdai traktuojami kaip visiškai netinkami (neadekvatūs, neveiksmingi) (įvertis – 5). Kartu įvardijamos problemos, taip pat aktualios didelei visuomenės daliai, kurių sprendimo būdai, autorių manymu, galėtų būti tinkamesni, veiksmingesni (įvertis – 3). Mažiausia dėmesio skiriama menkesnio aktualumo, palyginti su minėtomis, problemoms, nors gali būti pripažįstama, kad ir jų tinkamas įveikimas gali būti žingsnelis įtvirtinant pakankamas žmogaus teisių garantijas (įvertis – 1).

Įverčių vidurkių apskaičiavimai ir jų apibendrinimai parodė, kad didžiausias įvertis autorių skirtas problemoms, kylančioms šių teisių užtikrinimosrityse: teisės į socialinę apsaugą (3,94), vartotojų teisių (3,88), teisės į nuosavybę (3,75), teisės į privatumą (3,59), asmens neliečiamumo garantijų (3,58), ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos (3,25), teisės į darbą (3,25), teisės į sveikatos apsaugą (asmens sveikatos priežiūros aspektu) (3,23), žodžio laisvės (3,05). Taigi matomas visų rūšių teisių, išskyrus politines, įgyvendinimo problemišumas; didžiausias autorių skirtas įvertis svyruoja tarp 3 ir 4, nepasiekė 5 – tai liudija, kad valstybėje nėra visiškai nesprensdžiamų žmogaus teisių problemų. Toliau kitų teisių probleminių aspektų įverčiai išsidėsto taip: religijos laisvės – 2,59; teisės tiesiogiai dalyvauti valdant savo šalį – 2,42; teisės į teisingą teismą užtikrinimas įgyvendinimo 2,39; rinkimų teisės – 2,33; teisės į sveiką aplinką – 2,15; šeimos teisės į apsaugą – 2,08. Reikia pabrėžti, kad šie įverčiai yra autorių darbo tarpinis rezultatas – juo autoriai tik išreiškė savo nuomonę, bet šie vertinimai studijose neskelbiami.

Siūlome susipažinti su studijose paskelbtais tyrimo rezultatais. Tikimės, kad jie padės sulaukti įstatymų leidėjo dėmesio, skatins šalies gyventojams, kurie yra valstybės pamatas, užtikrinti geresnę žmogaus teisių apsaugą – tokią, kuri leistų patenkinti asmenų poreikius, puoselėti jų interesus.

Tyrimo vadovė dr. Lina Beličienė

¹² Tyrimų bendrovių „TNS LT“ ir „Gemius“ duomenis apie šio ir kitų informacinių priemonių auditorijas žr. lrytas.lt 2011 m. gruodžio 12 d. publikacijoje „Laikraščių saulėlydžio nematyti, portalų dienos auditorija dar tik vejasi spaudą“ [interaktyvūs]. Prieiga per internetą:

<<http://bendraukime.lrytas.lt/-13236719561321554495-laikra%5%A1%C4%8Di%C5%B3-saul%C4%97lyd%C5%BEio-nematyti-portal%C5%B3-dienos-auditorija-dar-tik-vejasi-spaud%C4%85.htm#>> (prisijungta 2013-01-02). Taip pat „Gemius Audience“ tyrimų 2009 m. balandžio duomenis apie naujienų portalo 15 min.lt ir kitų informacinių priemonių skaitytojų auditoriją [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: < http://www.15min.lt/pdf/15min_lt_balandis_Gemius_mazas.pdf> (prisijungta 2013-01-02).

IVADAS

Teisė į teisingą teismą demokratinėse valstybėse paprastai suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmenų interesų garantijų kompleksą ar visumą¹³. Kadangi teismų sistema yra svarbiausias teisės taikymo ir aiškinimo mechanizmas, jos deramas funkcionavimas, pasireiškiantis per teisės į teisingą teismą įgyvendinimą, užtikrina visų kitų teisės šakų tinkamą veikimą. Kaip teigia R. Jurka, teismų sistema valstybėje yra pagrindinis teisinių ginčų sprendimo mechanizmas, įgalinantis asmenų teisėtą interesų apsaugą bei saugantis juos nuo nepagrįsto valstybinės teisinės prievartos taikymo¹⁴. Tačiau tiriamuoju laikotarpiu galima aptikti reiškinį, keliančių abejonių dėl to, ar teisė į teisingą teismą Lietuvoje užtikrinama pakankamai: viešojoje erdvėje buvo publikuota teisininkų pasisakymų apie kritinį teismų autoriteto smukimą¹⁵, o sociologai užfiksavo kaip niekada didelį visuomenės nepasitikėjimą teismais¹⁶. Tai leidžia daryti išvadą, jog egzistuoja poreikis analizuoti šios srities probleminius aspektus ir ieškoti progresyvių sprendimų.

Teisės moksle išskiriami pagrindiniai teisės į teisingą teismą civiliniame procese užtikrinimo aspektai yra teisė kreiptis į teismą, teisė apskusti teismo sprendimą, teismo nešališkumas, teismo nepriklausomumas, teisė būti išklaustam, teisė į vertėją (vertimą), teisėta teismo sudėtis, proceso viešumas, proceso greitumas (operatyvumas), procesinis proceso šalių lygiateisiškumas, asmenų lygybė prieš teismą, teismų sprendimų išsamumas (motyvuotumas), teisė į teisingą teismo proceso metu patirtos žalos atlyginimą, šalių informuotumas apie proceso eigą, teisė į atstovą, teisėjų kvalifikuotumas, teisė į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą¹⁷. Šiame darbe tirtini aspektai yra parinkti atsižvelgiant į bylų prieš Lietuvą statistiką Europos Žmogaus Teisių Teisme¹⁸ (toliau – EZTT), nacionalinių teismų praktikoje dažniausiai gvildinamus aspektus¹⁹, į studijos rengimo metu autorių atliktų interviu surinktus duomenis bei šiame darbe nagrinėjamą literatūrą. Išsamesnis pasirinktų tirti aspektų problematikos pagrindimas pateikiamas toliau tekste, aptariant atskiras teisės į teisingą teismą sritis.

Su tiriamą sritimi susijusios problemos studijoje aptariamuoju laikotarpiu buvo pavieniui analizuotos A. Abramavičiaus²⁰, J. Balčiūnaitės²¹, A. Brazdeikio²², M. Gušauskienės²³, R. Jurkos²⁴, I.

¹³ Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 33.

¹⁴Ten pat.

¹⁵ E. Kūris: teisinis nihilizmas tęsiasi nuo Garliavos iki K. Brazauskienės rentos. 2012 m. vasario 9 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ekuris-teisinis-nihilizmas-tesiasi-nuo-garliavos-iki-kbrazauskienes-rentos.d?id=55292655>> (prisijungta 2012-06-06); V. Nekrošius: Lietuvoje teisingumą vykdo tik teismai, o ne prezidentė. 2011 m. gruodžio 29 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vytautas-nekrosius-lietuvoje-teisinguma-vykdo-tik-teismai-o-ne-prezidente-56-187522>> (prisijungta 2012-06-06); V. Mizaras: Garliavos drama susirūpinusiems Seimo nariams taip pat galioja įstatymai. 2012 m. birželio 10 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=50328>> (prisijungta 2012-06-06).

¹⁶ Rekordiškai smuko pasitikėjimas teismais. 2012 m. balandžio 28 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.lt/naujiena/595321/rekordiskai-smuko-pasitikejimas-teismais>> (prisijungta 2012-06-06).

¹⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 152–153; Štarienė L. Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 16–46; Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 238–253.

¹⁸ European Court of Human Rights. Hudoc Database [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Decisions+and+judgments/HUDOC+database/>> (prisijungta 2012-04-03).

¹⁹ Infolex, teismų praktikos paieška [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <www.teismupraktika.lt> [prisijungta 2012-03-30].

²⁰ Abramavičius A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 3(117).

²¹ Balčiūnaitė J. Probleminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje Europos žmogaus teisių konvencijos požiūriu (I dalis). *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 4 (106).

²² Brazdeikis A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

²³ Gušauskienė M. Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

²⁴ Jurka R. New Insights into the Procedure within a Reasonable Time as a Legal Principle. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 1(119).

Krolienės²⁵, R. Merkevičiaus²⁶, L. Štarienės²⁷ darbuose. Šioje studijoje pateikiama kompleksinė šios studijos autorių identifikuotų nagrinėjamos srities problemų analizė.

Tiriamuoju laikotarpiu įstatymų leidžiamoji valdžia įgyvendino keletą priemonių, skirtų gerinti teisės į teisingą teismą užtikrinimo padėčiai. Ko gero, svarbiausias iš įvykdytų pakeitimų yra 2011 m. birželio 21 d. priimtas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pakeitimo ir papildymo įstatymas²⁸, kuriuo buvo pakoreguota beveik pusė CPK straipsnių. Šiuo įstatymu įgyvendinta siūlymų, kuriais siekiama atsisakyti praktikos, kai ieškinį atsisakoma priimti dėl formalių trūkumų; buvo iš dalies pertvarkytas laikinųjų apsaugos priemonių institutas; sudarytos teisinės prielaidos procese naudoti elektroninių ryšių technologijų teikiamas galimybes; pakoreguota proceso apeliacinėje instancijoje tvarka; įgyvendinta daug kitų pakeitimų, turinčių padėti užtikrinti spartesnę proceso eigą. Be šio įstatymo, buvo priimta įvairių smulkesnių reguliavimo atnaujinimų tobulinant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos²⁹, bylinėjimosi išlaidų³⁰, bylų teisingumo³¹ ir kitų klausimų³² teisinį įtvirtinimą. Kadangi nuo šių pakeitimų yra praėję palyginti nedaug laiko, įvertinti, ar jie veiksmingi, kol kas sunku, nes trumpalaikiai proceso trukmės ar kitų kriterijų svyravimai gali būti nulemti įvairių veiksnių. Šiuo metu yra svarstomi įstatymų projektai, susiję su kai kuriais šiame darbe aptariamais klausimais, pavyzdžiui, naujos Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcijos projektas³³.

Tiriant atskirus teisės į teisingą teismą aspektus problematika vertinama remiantis empiriniais statistiniais duomenimis, grindžiant kitų autorių bei interviu metu apklaustų ekspertų išvalgomis, modeliuojant situacijas bei kitais įprastiniais bendraisiais teisės tyrimo metodais. Problematikos lygmuo taip pat vertinamas tikrinant, ar teisės sistemoje yra įdiegtos kai kurios galimos šios teisės užtikrinimo priemonės. Atitinkamai yra formuluojami siūlymai dėl priemonių, leidžiančių valstybėje užtikrinti deramą teisės į teisingą teismą užtikrinimo būklę.

²⁵ Krolienė I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

²⁶ Merkevičius R. Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 2010, Nr. 76.

²⁷ Štarienė L. Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją. Vilnius: VĮ Registrų centas, 2010; Štarienė L. The Limits of the Use of Undercover Agents and the Right to a Fair Trial Under Article 6 (1) of the European Convention on Human Rights. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 3 (117).

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Žin.*, 2011, Nr. 85-4126 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403087&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 ir 99 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Žin.*, 2008, Nr. 50-1844 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318828&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 83 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Žin.*, 2012, Nr. 57-2825 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=424565&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).

³¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 585 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Žin.*, 2010, Nr. 84-4408 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377916&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).

³² Lietuvos Respublikos Seimas. Teisės aktų paieška [interaktyvi]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.rezult_l?p_nr=&p_nuo=2008-01-01&p_iki=2012-06-30&p_org=&p_drus=1&p_kalb_id=1&p_title=civilinio%20proceso%20kodekso&p_text=&p_pub=&p_met=&p_lnr=&p_denr=&p_es=0&p_tid=&p_tkid=&p_t=0&p_tr1=2&p_tr2=2&p_gal=&p_rus=1> (prisijungta 2012-06-04).

³³ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas. Nr. 11-4578-02 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=134710&p_query=&p_tr2=&p_org=8&p_fix=y> (prisijungta 2012 m. birželio 28 d.).

I. TEISĖ BŪTI IŠKLAUSYTAM

Johanas Baltrimas

1.1 Proceso rungtyniškumo užtikrinimas suteikiant galimybę pasisakyti dėl būsimų sprendimo motyvų

Teisė būti išklaustytam, be kitų aspektų, yra susijusi su ieškinio ar skundo pagrindo ribų peržengimu. Ieškinio pagrindo sąvoka apima du elementus – faktinį ir teisinį ieškinio pagrindą. CPK 135 straipsnyje yra nurodyta, kad faktinis ieškinio pagrindas yra aplinkybės, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą. Teisiniu ieškinio pagrindu atitinkamai laikytini teisės argumentai³⁴, pagrindžiantys vieną ar kitą teisės normos turinio interpretavimo alternatyvą. CPK 265 straipsnyje yra numatyta, kad teismas negali peržengti šalies pareiktų reikalavimų, tačiau ribojimas peržengti teisinį ieškinio pagrindą nėra įtvirtintas. Kaip yra nurodęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), „faktinių aplinkybių nustatymas ir teisinė kvalifikacija, teisės normų aiškinimas ir taikymas ginčo santykiui yra bylą nagrinėjančio teismo prerogatyva (lot. *Iura novit curia*), todėl ieškinio pareiškime ieškovo nurodytas teisinis ieškinio pagrindas teismo nesaisto“³⁵. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – LR KT) taip pat yra nurodęs, kad kartais teismai privalo peržengti asmenų pareiškimų³⁶ dalyką ar pagrindą. Taip nutinka, kai būtina apsaugoti, apginti pamatines vertybes – viešąjį interesą, silpnesniosios ginčo šalies teises, teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius ir pan.³⁷ Tokie teismo įgaliojimai savaime nesuponuoja asmens teisės į teisingą teismą pažeidimo, bet jų įgyvendinimo tvarka gali kelti abejonių.

Nors bendroji norma draudžia peržengti šalių reikalavimus, apeliacinio ir kasacinio skundo atvejais tokia galimybė yra numatyta (320, 353 CPK straipsniuose). Ją įgyvendindamas, teismas privalo apie šį ketinimą pranešti byloje dalyvaujantiems asmenims. Tačiau toks reikalavimas nėra numatytas peržengiant ieškinio pagrindą, kuris yra leistinas pagal anksčiau nurodytą LAT išaiškinimą. Manytina, kad šio reikalavimo nebuvimas ieškinio pagrindo peržengimo atveju sudaro prielaidas proceso rungtyniškumo principo ir asmens teisės būti išklaustytam pažeidimams. Dėl šios priežasties formaliai teisėtomis tampa situacijos, kai rašytiniame, žodiniame procese diskusijos vyksta dėl vieno aspektų, o teismas, priimdamas sprendimą, netikėtai pasiremia motyvu, kuris nebuvo anksčiau aptartas. Manytina, kad toks teismo elgesys pažeistų proceso dalyvių teisę būti išklaustytiems ir tokio motyvo klausimas turėtų būti iškeltas posėdyje ir sudaryta galimybė dalyvaujantiems byloje asmenims išsakyti su tuo motyvu susijusius argumentus. Juos išklauses teismas gali būti įtikintas ir galbūt gali priimti kitokį sprendimą. LR KT yra išaiškinęs, kad nuostata, leidžianti teismams paskelbti sprendimo rezoliucinę dalį anksčiau negu yra surašyta motyvuojamoji, sudaro prielaidas susiklostyti situacijoms, kada vėliau rašant motyvuojamąją sprendimo dalį „paaiškėtų, kad motyvai, kuriais buvo grindžiamas jo jau priimtas ir viešai paskelbtas sprendimas, buvo deramai neįvertinti, į juos buvo deramai neįsigilinta, ir dėl to tas *a priori* priimtas ir viešai paskelbtas teismo sprendimas yra neteisingas (taigi ir neteisėtas), tą sprendimą priėmęs pirmosios instancijos administracinis teismas nebegali tų motyvų vėliau, jau po atitinkamo sprendimo priėmimo ir viešo paskelbimo, peržiūrėti ir, surašęs bent kiek kitokius motyvus, atitinkamą bylą išspręsti kitaip, negu tame jau priimtame ir viešai paskelbtame teismo sprendime“. Aptariamam

³⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 476–478.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 7 d. konsultacija Nr. A3-112.

³⁶ Teismas šią išvalgą pateikė apeliacinio skundo ribų peržengimo klausimo kontekste.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. *Žin.*, 2006, Nr. 102-3957.

reguliuojamas, neįpareigojantis teismų visais atvejais aptarti su proceso dalyviais visus motyvus, kuriais jis ketina grįsti savo sprendimą, gali nulemti analogiškas situacijas ir mažesnę išigilinimą į motyvus bei klaidas rezoliucinėje sprendimo dalyje. Dėl šių priežasčių, apibūdinant proceso rungtyniškumo principo turinį, Prancūzijos civilinio proceso kodekso 16 straipsnyje yra įtvirtinta, jog „teisėjams yra draudžiama grįsti savo sprendimą teisiniais motyvais *sua sponte*, nesuteikus bylos šalims galimybės dėl jų pasisakyti“³⁸.

Lietuvos civilinio proceso reguliavime ši problema pasireiškia tuo, jog aptariamas reikalavimas dėl ieškinio pagrindo peržengimo suteikti galimybę pasisakyti byloje dalyvaujantiems asmenims nėra keliamas nagrinėjant ginčą pirmosios instancijos teisme. Šiai problemai Lietuvos teisės moksle jau buvo skirta dėmesio³⁹, bet ji iki šiol nėra išspręsta. Be abejonės, siekiant ją išspręsti, ir apie ketinimą peržengti šalių reikalavimus, ir apie rėmimosi su šalimis neaptartais motyvais byloje dalyvaujantiems asmenims turėtų būti pranešama kuo anksčiau – kad būtų sudarytos sąlygos tinkamai pasirengti bylos nagrinėjimui. Todėl apie anksčiau neaptartus motyvus turėtų būti pranešama kaip galima anksčiau. Suprantama, teisėjas argumentų gali aptikti ir bylos nagrinėjimo metu, todėl, vykstant žodiniam bylos nagrinėjimui, tai turėtų būti atliekama kuo anksčiau, bent iki šalių baigiamųjų kalbų, o kai yra pateisinamas poreikis, net paskelbiant pertrauką. Taigi, siekiant deramai užtikrinti asmenų teisę būti išklaudytiems, teisminių procesą reguliuojantys įstatymai turėtų būti papildyti, kaip vieną iš proceso rungtyniškumo elementų nurodant draudimą teisėjams grįsti sprendimą motyvais, dėl kurių bylos šalims nebuvo suteikta galimybė pasisakyti.

1.2 Už akių priimtų sprendimų peržiūrėjimas

Sprendimo už akių priėmimas yra tokia ginčo sprendimo forma, kai vienos iš šalių dalyvavimas nagrinėjant bylą ribotas arba šalis visiškai nedalyvauja. Pagrindiniai sprendimo priėmimo už akių instituto klausimai yra reglamentuojami CPK 246 ir 285–289 straipsniuose. Viena iš privalomų sąlygų, kad ginčą galima būtų nagrinėti tokia tvarka, yra tinkamas nedalyvaujančios šalies informavimas apie teismo posėdžio laiką ir vietą.

Tinkamu informavimu yra laikoma CPK 117–134 straipsniuose numatyta tvarka, pagal kurią vienas iš galimų informavimo apie posėdį būdų yra viešas pranešimo paskelbimas. Jis, be abejonės, neužtikrina, kad proceso dalyvis faktiškai iš tikrųjų bus informuotas, bet, suprantama, kai kuriais atvejais tai reikalinga. Dėl įvairių aplinkybių be viešo paskelbimo sprendimo priėmimas gali tapti negalimas. CPK 285 straipsnyje numatyta, kad už akių priimtas sprendimas neskundžiamas nei apeliacine, nei kasacine tvarka, tačiau, šaliai padavus atitinkamą prašymą, jis gali būti peržiūrėtas. Tokio prašymo pateikimo terminas yra 20 dienų nuo atitinkamo sprendimo priėmimo. Jeigu terminas praleidžiamas dėl svarbių priežasčių, prašymas gali būti priimtas ir vėliau, bet tik jeigu praėjo ne daugiau kaip trys mėnesiai nuo sprendimo už akių priėmimo dienos. Interviu metu teismų sistemai atstovaujantis ekspertas nurodė, jog civiliniame procese naikinamieji terminai, kai procesiniai dokumentai buvo teikiami viešo paskelbimo būdu, galėtų būti peržiūrėti⁴⁰. Pagal CPK 130 straipsnį, įteikiant procesinius dokumentus viešo paskelbimo būdu, pranešimas yra skelbiamas 14 dienų iki teismo posėdžio. Manytina, kad ne visais atvejais dėl svarbių priežasčių teismo procesinių dokumentų negavęs asmuo spės sužinoti apie jo atžvilgiu priimtą sprendimą už akių ir per nustatytus terminus pateikti teismui pareiškimą dėl jo peržiūrėjimo. Todėl galima teigti, kad galimybės peržiūrėti sprendimą nesuteikimas (tik tais atvejais, kada asmuo dėl pateisinančių priežasčių tikrai nežinojo apie iškeltą bylą) laikytinas asmens teisės į teisingą teismą pažeidimu.

³⁸ Prancūzijos civilinio proceso kodeksas, 1991 m. gruodžio 19 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20050514>> (prisijungta 2012-06-21).

³⁹ Valančius V., Norkus R. Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 3(81), p. 94–95.

⁴⁰ Autoriaus interviu su Lietuvos teismų sistemos atstovu, 2012 m. birželio 12 d.

Todėl manytina, kad teisinis reguliavimas turėtų būti atitinkamai koreguojamas, numatant, jog CPK 287 straipsnyje įtvirtintas naikinamasis pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo padavimo terminas turėtų būti netaikomas tais atvejais, kai nagrinėjant bylą nedalyvavusiai ir jokių procesinių dokumentų nepateikusiai šaliai pranešimas apie teismo posėdį buvo teikiamas viešo paskelbimo būdu.

II. PROCESO GREITUMAS

Johanas Baltrimas

2.1 Greito proceso užtikrinimo būklė

Teisės į greitą procesą užtikrinimo problematiką rodo EŽTT praktika bylose prieš Lietuvą: nuo 2008 metų bylose prieš Lietuvą konstatuoti 16 proceso trukmės pažeidimo atvejų⁴¹.

Vienas iš būdų apčiuopiamai įvertinti greito proceso užtikrinimo būklę yra atsižvelgimas į tai, ar yra laikomasi įstatymuose numatytų bylos nagrinėjimo terminų. Jeigu jie nenumatyti, nagrinėjimo trukmės vertinimas gali būti reliatyvus. Paprastai tokie terminai įstatymuose nėra konkrečiai apibrėžti, bet kai kurių bylų kategorijų terminai nurodyti. Su darbo santykiais susijusių bylų nagrinėjimo terminai yra numatyti, nes tokiems ginčams būdingas šalių finansinis pažeidžiamumas. Pavyzdžiui, bylose dėl neteisėto atleidimo darbuotojai būna netekę savo pragyvenimo šaltinio. Analogiškose situacijose dėl užtrukusio teismo nagrinėjimo darbdavys gali nukentėti, jeigu į darbą grąžinamam neteisėtai atleistam darbuotojui priteisiamas vidutinis darbo užmokestis už visą atleidimo laikotarpį. Dėl išvardytųjų bei kitų panašių atvejų ilga šių bylų nagrinėjimo trukmė yra itin žalinga.

Pagal CPK 413 straipsnį pasirengimas nagrinėti teisme bylą, susijusią su darbo santykiais, turi būti baigtas ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo ieškinio priėmimo dienos, o baigus pasirengimą, bylos išnagrinėjimo terminas yra dar trisdešimt dienų. Taip pat CPK 137 straipsnyje yra numatytas terminas teismui nuspręsti dėl ieškinio priėmimo ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo ieškinio užregistravimo teisme, o 142 straipsnyje įtvirtintas nuo keturiolikos iki trisdešimties dienų terminas atsakovui pareikšti atsiliepimą į ieškinį. Susumavus šiuos terminus, galima teigti, jog darbo bylose pirmosios instancijos teisme sprendimas turi būti priimtas apytikriai ne vėliau negu per 100 dienų (apie 3 mėn.) nuo ieškinio užregistravimo. Tačiau pagal Nacionalinės teismų administracijos pateikiamą oficialią statistiką pirmosios instancijos teismuose 2011 metais 631 darbo bylos nagrinėjimas užtruko ilgiau nei 6 mėnesius, iš kurių 193 – ilgiau nei metus. 1816 su darbo santykiais susijusių bylų buvo išnagrinėtos greičiau negu per 6 mėnesius, o oficiali detalesnė statistika, iš kurios būtų galima spręsti, kiek bylų buvo išnagrinėta nepažeidžiant prieš tai išskirtų CPK numatytų terminų, net nepateikiama⁴². Atkreiptinas dėmesys, jog, sprendžiant iš to, kokią visų taisy metais gautų darbo bylų dalį sudaro ilgiau nei 6 mėnesius nagrinėtos bylos (įskaitant ir nebaigtas nuo ankstesnių metų) (t. y. kokią dalį procentais sudaro užsitęsios darbo bylos bendrame išnagrinėtų civilinių bylų skaičiuje), darbo bylų nagrinėjimo trukmė tiriamuoju laikotarpiu didėjo: 2008 m. šis rodiklis siekė 20 proc., 2009 m. – 14 proc., 2010 m. – 26 proc., 2011 m. – 26 proc.⁴³ Negalima teigti, kad šią dinamiką nulėmė augantis visų civilinių bylų skaičius. 2008 m. Lietuvos teismuose iš viso buvo išnagrinėta 174,4 tūkst. civilinių bylų, 2009 m. – 218,9 tūkst.,

⁴¹ Žr. Tyrimo vadovės žodyje esančią 8 išnašą.

⁴² Nacionalinė teismų administracija. 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> (prisijungta 2012-06-14).

⁴³ Nacionalinė teismų administracija. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitos (I instancijos teismuose) [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> (prisijungta 2012-06-14); Nacionalinė teismų administracija. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-veiklos-ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-13).

2010 m. – 194,8 tūkst., 2011 m. – 176,6 tūkst.⁴⁴ Taigi, galima matyti, kad šių rodiklių dinamika ne tik nesutampa, bet netgi yra priešinga – 2009 metais, kai buvo išnagrinėta daugiausia ir darbo, ir civilinių bylų apskritai, užsitęsusių darbo bylų buvo mažiausiai. O 2010, 2011 metais, mažėjant gautų darbo bylų (taip pat ir išnagrinėtų civilinių bylų) skaičiui, darbo bylų, kurių nagrinėjimas truko ilgiau negu 6 mėnesius, daugėjo.

Tačiau paminėtina, kad bendra civilinių bylų nagrinėjimo trukmė yra trumpesnė negu darbo ginčuose – pagal Nacionalinės teismų administracijos duomenis tiriamuoju laikotarpiu nuo 2008 m. iki 2011 m. civilinės bylos, kurių nagrinėjimas užtruko ilgiau negu 6 mėnesius, sudarė nuo 6,1 proc. iki 8,93 proc. visų tais metais nagrinėtų bylų⁴⁵. Taigi, užsitęsusių bylų santykinio kiekio bendras vidurkis yra kur kas mažesnis negu darbo bylose. Apibendrinant proceso greitumo užtikrinimo būklės analizę galima teigti, jog ji yra probleminė, bet imamasi jos gerinimo priemonių (dalis aptarta darbo įvade), todėl bendra būklė šiuo atžvilgiu vertintina kaip patenkinama.

2.2 Greito proceso užtikrinimo priemonių korektiškumas

Nors galima išvelgti teisės į greitą teismą užtikrinimo būklės gerėjimo tendencijų, derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad greito proceso užtikrinimas yra iššūkis, pasižymintis poreikiu apdairiai rinktis priemones. Imantis neapgalvotų priemonių gali nukentėti kiti teisės į teisingą teismą aspektai, pavyzdžiui, asmens teisė būti išklaustam, tinkamai informuotam apie proceso eigą ir pan. Kartkartėmis tai gali pasireikšti kaip pernelyg griežtas proceso normų taikymas, siekiant bet kokia kaina užtikrinti proceso greitumą⁴⁶. Be proceso greitumo, teisė į teisingą teismą pasižymi ir kitais aspektais, kurie neturėtų būti paminami, siekiant užtikrinti proceso greitumą.

Vienas iš tokių „kompromisinių“ priemonių pavyzdžių yra CPK 246 straipsnio norma, numatanti, kada teismas gali priimti sprendimą už akių, t. y. dalyvaujant tik viena šaliai. Vienas iš reikalavimų yra aplinkybė, jog šalis į teismo posėdį neatvyko dėl svarbios priežasties. Aptariamame straipsnyje yra nurodyta, kad „svarbiomis priežastimis paprastai nelaikomas neatvykimas dėl ligos ir atstovo užimtumas“. Suprantama, kad tokia norma gali būti pateisinama dėl smarkiai paplitusio piktnaudžiavimo šiais pagrindais, siekiant vilkinti procesą. Tačiau, kai pateisinama priežastimi nėra pripažįstami atvejai, kai sąžiningai veikusi šalis dėl sunkios ligos išties negalėjo atvykti į teismo posėdį, galima konstatuoti esant šio asmens teisės į teisingą teismą aspekto pažeidimą. Panašią problemą galima išvelgti ir CPK 314 straipsnyje, kuriame numatyta, kad „apeliacinės instancijos teismas atsisako priimti naujus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, išskyrus atvejus, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai juos atsisakė priimti ar kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“. Dėl šios normos gali susidaryti situacijų, kada būtų priimamas sprendimas, neištyrus visų reikiamų įrodymų, ir dėl to nukentėtų sąžiningų proceso dalyvių interesai. Tačiau, kaip ir sprendimo už akių priėmimo atveju, priešingu atveju gali būti atveriamas kelias piktnaudžiauti procesu pavėluotai pateikiant įrodymus turint tikslą vilkinti procesą ir pan. Tai – tik keli pavyzdžiai, kai, siekiant greitesnio proceso, kyla grėsmė, jog bus pažeisti kiti teisės į teisingą teismą aspektai, bet jie iliustruoja klausimo delikatumą ir poreikį rinktis priemones apdairiai.

⁴⁴ Nacionalinė teismų administracija. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitos (I instancijos teismuose) [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> (prisijungta 2012-06-14); Nacionalinė teismų administracija. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-veiklos-ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-13).

⁴⁵ Nacionalinė teismų administracija. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-veiklos-ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-13).

⁴⁶ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, 2012 m. vasario 29 d.

Neapdairų greito proceso siekimą iš dalies gali skatinti ir tai, kad vienas iš teisėjų darbo vertinimo kriterijų yra jų bylų nagrinėjimo trukmė⁴⁷. Dėl šios priežasties gali nutikti taip, kad ribiniais atvejais, pavyzdžiui, aptartose situacijose, kada tikrai tikėtina, jog asmuo neatvyko į posėdį dėl ligos, teisėjas, įgyvendindamas savo diskreciją spręsti, ar tai yra pateisinama priežastis, gali būti linkęs konstatuoti, kad tai nėra pateisinama priežastis, ir taip paminti asmens teisėtus interesus. Be to, kad toks kriterijus gali nulemti asmenų procesinių teisių pažeidimus, jis netgi nėra patikimas vertinant teisėjų darbo kokybę: Nacionalinės teismų administracijos Teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalgoje nurodomos būdingiausios užsitęsusio bylos nagrinėjimo priežastys yra nagrinėjimo sustabdymas, kol bus išnagrinėtos kitos bylos, ilgai trunkantis pasirengimas nagrinėjimui, ekspertizės paskyrimas, šalių derybos dėl ginčo užbaigimo taikos sutartimi ir kt.⁴⁸ Kaip matyti, kai kurios iš šių priežasčių yra neišvengiamos ir nepriklauso nuo teisėjo darbštumo ar kvalifikacijos.

Sutinkant su tuo, kad teisės į greitą procesą užtikrinimas reikalauja apdairumo, reikia atkreipti dėmesį į kitokio pobūdžio priemones, susijusias su teismų sistemos darbo išteklių naudojimo optimizavimu. Vienas iš tokių pavyzdžių yra Lietuvos Respublikos teismų įstatyme įgyvendintas teisėjų perkėlimo institutas⁴⁹. Tai suteikia dalinę galimybę suvienodinti darbo krūvį skirtinguose teismuose, jeigu susiklosto netolygus krūvis. Dar viena iš galimų priemonių pasiekti geresnių rezultatų remiantis tais pačiais ištekliais yra kai kurių teisėjų funkcijų perdavimas žemesnės kategorijos tarnautojams. Perduodamos galėtų būti tik tos funkcijos, kurių negalima apibūdinti kaip teisingumo vykdymą. Kelios tokio pobūdžio funkcijos yra parengiamosioje civilinio proceso stadijoje.

Šiuo metu Lietuvos civiliniame procese egzistuojančios parengiamosios proceso stadijos koncepcija yra tobulintina. CPK 226 straipsnyje nurodyta, jog „pasirengimo nagrinėti bylą teisme metu šalis ir tretieji asmenys turi pateikti teismui visus turimus įrodymus bei paaiškinimus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodyti įrodymus, kurių jie negali pateikti teismui, kartu nurodydami aplinkybes, trukdančias tai padaryti, bei galutinai suformuluoti savo reikalavimus ir atsikirtimus į pareikštus reikalavimus“. Kaip nurodoma Lietuvos teisės moksle, šių veiksmų tikslas yra pasirengti teismui bylos nagrinėjimui taip, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta jau pirmame teismo posėdyje⁵⁰. Šioje stadijoje nėra tiriami įrodymai⁵¹, o suteikiama savotiška konsultacija šalims, kurios nėra tinkamai pasirengusios teismui nagrinėjimui. Kaip yra pažymėję apklausti ekspertai, net teisininkų parengti procesiniai dokumentai neretai būna nekokybiški⁵². Dėl šios priežasties gali nukentėti proceso operatyvumas ir kiti bendrieji teisės į teisingą procesą užtikrinimo aspektai, ypač tais atvejais, kai byla nėra vedama per advokatą. Itin svarbu, kad šalių reikalavimai iki bylos nagrinėjimo iš esmės būtų suformuluoti tinkamai, profesionaliai, nes pagal CPK 141 straipsnį po parengiamosios proceso stadijos ir ieškinio dalyko, ir pagrindo keitimas yra draudžiamas (išskyrus išimtinus atvejus). Tai yra pateisinama, nes šių ieškinio elementų keitimas užvilksintų procesą, nes kitai bylos šaliai dėl to tektų skirti papildomo laiko pasirengti gynybai. Dėl analogiškų priežasčių CPK 181 straipsnyje numatyta ir teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Kaip nurodo A. Driukas ir V. Valančius, pagrindiniai

⁴⁷ Teisėjų tarybos 2011 m. balandžio 29 d. nutarimu Nr. 13P-54-(7.1.2) patvirtintas teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašas (aktuali redakcija nuo 2011-09-01) [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<[http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/aktualios_redakcijos/2011-04-29-54\(1\).doc](http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/aktualios_redakcijos/2011-04-29-54(1).doc)> (prisijungta 2012-07-12).

⁴⁸ Nacionalinė teismų administracija. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga, p. 36 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-veiklos-ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-13).

⁴⁹ Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 45, 55(1) 63 ir 101 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Žin.*, 2011, Nr. 67-3157 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?a=400008&b=>>> (prisijungta 2012-10-25).

⁵⁰ Driukas, A., Valančius, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 80.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. balandžio 2 d. konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio proceso kodekso, Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo normų taikymo“, Nr. A3-81; Driukas, A., Valančius, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 237.

⁵² Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, 2012 m. vasario 29 d.; autoriaus interviu su Lietuvos teismų sistemos atstovu, 2012 m. birželio 12 d.

Lietuvos teisėje įtvirtintos parengiamosios proceso stadijos uždaviniai yra (1) išsiaiškinti visus asmenis, turinčius dalyvauti nagrinėjant bylas, ir juos informuoti apie teismo posėdžio laiką, vietą; (2) galutinai nustatyti ir suformuluoti įrodinėjimo dalyką byloje; (3) išsiaiškinti, dėl kokių faktų šalys sutaria ir kokius neigia, kokia šalių pozicija dėl kitos šalies pateiktų įrodymų, surinkti visus bylai reikalingus įrodymus; (4) imtis priemonių šalis sutaukyti⁵³. Apibendrinant galima teigti, jog, be kita ko, šioje stadijoje užkertamas kelias situacijoms, kada ieškinio dalyką, pagrindą, įrodinėjimo dalyką ir kt. aspektus tenka koreguoti bylos nagrinėjimo iš esmės metu, nes, atsisakius juos koreguoti, baigiamasis teismo sprendimas būtų akivaizdžiai neteisingas (o leidus žymiai pa ilgėja proceso trukmė).

Svarstyta, ar išvardytų funkcijų atlikimas yra priskirtinas teisėjų kompetencijai: iš esmės dauguma jų gali būti prilyginta teisinei pagalbai, teisinėms konsultacijoms – yra taisomos klaidos, kurias nulemia neprofesionalus pasirengimas bylos nagrinėjimui. Atliekant šiuos veiksmus tiesiogiai nėra sukuriama teisės ar pareigos, todėl galima teigti, jog ši funkcija neturėtų būti priskirtina išimtinai tik teisėjų kompetencijai. Pažymėtina, kad Prancūzijos civiliniame procese šiuo aspektu taip pat yra diferencijuojamos teismo tarnautojų funkcijos: pasirengimą nagrinėti bylą tiek pirmosios, tiek aukštesnių instancijų teismuose koordinuoja specifinį statusą turintys teisėjai *le juge de la mise en état* ir *le conseiller de la mise en état*⁵⁴. Manytina, kad šios proceso stadijos reguliavimas Lietuvoje galėtų būti pakoreguotas taip, kad būtų optimaliau išnaudojami valstybės žmogiškieji ir finansiniai ištekliai – deleguojant šiuos veiksmus atlikti specialioms bylos parengimo koordinatoriams, kuriais galėtų būti teisėjų padėjėjai (žinoma, atitinkamai padidinant jų skaičių) ar į naujai sukurtas pareigybes priimti teisės specialistai.

Tokiu siūlymu iš teisėjų kompetencijos būtų pašalinta teisingumo vykdymui tik iš dalies ir netiesiogiai būdinga funkcija, todėl teisėjai galėtų susitelkti vien prie ginčo išsprendimo ir teisės interpretavimo klausimų. Kadangi tai padėtų optimizuoti valstybės išlaidas, galėtų prisidėti ir prie proceso greitumo užtikrinimo. Teisėjų, kaip aukštos kvalifikacijos specialistų, darbo užmokestis yra ganėtinai didelis: 2012 metų pirmą ketvirtį apylinkių teismuose vidutinis teisėjo mėnesinis atlyginimas siekė 5 960 litus, apygardų ir apygardų administraciniuose teismuose – 7 448 litus, o Lietuvos apeliaciniame, vyriausiajame administraciniame ir aukščiausiajame teismuose nežymiai viršijo 8 000 litų ribą⁵⁵. Vyresniojo specialisto valstybės tarnyboje vidutinis darbo užmokestis tuo pačiu laikotarpiu buvo lygus 2923 litams⁵⁶.

Vis dėl to, sutikus su šitokio pasiūlymo priimtumu, kad būtų išvengta potencialių grėsmių ir būtų pasiektas efektyviausias rezultatas, labai svarbus racionalus tokios priemonės įgyvendinimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog (1) tokiems bylos parengimo koordinatoriams turėtų būti suteikiamas ribotas kiekis funkcijų, kad (2) tokie pareigūnai turėtų atsirasti ne vietoj kai kurių esamų teisėjų, o kaip papildomi teismų žmogiškieji ištekliai. Pasirengimas bylos nagrinėjimui neturėtų būti painiojamas su savarankiška civilinės bylos iškėlimo civilinio proceso stadija, kurioje yra sprendžiamas ieškinio priėmimo klausimas – už ją turėtų likti atsakingi teisėjai⁵⁷. Kiti, tiek su bylos iškėlimo, tiek su parengiamąja stadija susiję klausimai, kurie turėtų likti priskirti teisėjų diskrecijai, yra įrodymų užtikrinimas (CPK 221–224 straipsniai), laikinųjų apsaugos priemonių skyrimas (CPK 144–152 straipsniai), termino atsiliepimui į ieškinį pareikšti nustatymas (CPK 142 straipsnis), pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui būdo išrinkimas (CPK 227–229 straipsniai) ir kitos susijusios funkcijos.

⁵³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 193.

⁵⁴ Prancūzijos civilinio proceso kodeksas, 1991 m. gruodžio 19 d [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20050514>> (prisijungta 2012-06-21); Dictionnaire du droit privé. Prieiga per internetą: <<http://www.dictionnaire-juridique.com/definition/mise-en-etat.php>> (prisijungta 2012-06-21).

⁵⁵ Nacionalinė teismų administracija. Teisėjų atlyginimai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teisejai0/teiseju-atlyginimai/>> (prisijungta 2012-06-14).

⁵⁶ Valstybės tarnybos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Darbo užmokestis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vtd.lt/index.php?252315899>> (prisijungta 2012-06-14).

⁵⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 80.

Išvardytieji ir jiems artimi veiksmai turėtų būti atliekami teismo kartu su sprendimu priimti ieškinį. Vėliau, ne kartu su ieškiniu pateikiami bylos parengimo koordinatoriui nepriskirtini spęsti prašymai turėtų būti perduodami teismui ir nestabdyti pasirengimo bylos nagrinėjimui proceso (išskyrus atvejus, kai tai nėra įmanoma). Taigi, šiame darbe siūlomam bylos parengimo koordinatoriui tam tikri įgaliojimai neturėtų būti perduodami. Jo funkcijos turėtų apsiriboti išimtinai pasirengimui nagrinėti bylą būdingais klausimais: tikslinti šalių reikalavimus, padėti surinkti įrodymus bei, papildomai, šalių taikinimu. Antroji nurodyta grėsmė gali pasireikšti netinkamai perskirstant žmogiškuosius išteklius: už bylos parengimą atsakingi pareigūnai turėtų būti samdomi ne atleidžiant dalį teisėjų, o sukuriant naujas darbo vietas, t. y. didinant už parengiamąją proceso stadiją atsakingų pareigūnų skaičių ir išsaugant esamą teisėjų skaičių. Tik tokiu būdu pasitelkiant šią priemonę galima pasiekti operatyvesnę bylų nagrinėjimą ir kitų laukiamų teigiamų pasekmių.

Apibendrinant⁵⁸ galima konstatuoti, kad kai kurios proceso greitumo užtikrinimo priemonės kelia grėsmę, kad proceso dalyvių teisė į teisingą teisimą bus pažeista kitais aspektais. Tačiau kai kurios „kompromisinės“ priemonės gali būti pateisinamos. Antra vertus, yra galimybių padidinti proceso greitumą kitokio pobūdžio priemonėmis – orientuotomis į teismų žmogiškųjų darbo išteklių panaudojimo optimizavimą. Sėkmingai įgyvendintos, jos galėtų kompensuoti dėl minėtųjų „kompromisinių“ priemonių atsisakymo pailgėjusią proceso trukmę. Tinkamos priemonės galėtų padėti siekti kokybiškesnės teisės aiškinimo ir taikymo praktikos, nes teisėjai galėtų labiau susitelkti prie pagrindinės savo funkcijos – teisingumo vykdymo.

⁵⁸ Vienas iš su teisės į greitą procesą užtikrinimu susijusių aspektų, žalos atlyginimo už šios teisės pažeidimą klausimas, yra aptariamas kitoje šio darbo dalyje „Teisė į žalos, patirtos teismo proceso metu, atlyginimą“.

III. KOVA SU NEPAGRĪSTU BYLINĒJIMUSI

Johanas Baltrimas

3.1 Nepagrįsto bylinėjimosi sąvoka ir keliami žala

Nepagrįsto bylinėjimosi sąvoka šiame darbe vartojama kaip sinonimas CPK 95 straipsnyje numatytam piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis. Jis yra apibrėžiamas kaip nesąžiningas nepagrįsto ieškinio pareiškimas arba sąmoningas (dalyvaujancio byloje asmens) veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Kaip nurodo A. Brazdeikis, tokia veika yra keliami žala (ar grėsmė žalai atsirasti) tiek viešajam, tiek privačių asmenų interesams. Pasak paminėto autoriaus, „pagrindinis piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektas yra <...> efektyvi teisingumo vykdymo sistema, leidžianti teisingai išspręsti teisinį ginčą protingai minimaliomis laiko ir kitomis sąnaudomis <...> piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis paprastai yra pažeidžiamos ir kitų asmenų teisės, pakenkiama jų turtiniams ar neturtiniams interesams“⁵⁹. LAT, aiškindamas šią sąvoką, yra pabrėžęs, jog piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis daroma žala proceso trukmei apima ir viešąjį, ir privatųjį interesus.

Teikiant nepagrįstą ieškinį ar piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis proceso metu, kiti to proceso dalyviai gali nukentėti (1) finansiškai – dėl atstovavimo išlaidų bei galimai nukentėsiančių turtinių interesų dėl užsitęsusių teisminių procesų (pavyzdžiui: faktiškai suspenduojama komercinė veikla, pritaikant laikinas apsaugos priemones, dėl įvairių priežasčių bylinėjimosi dalykas, objektas gali netekti svarbos praėjus ilgesniam laikui ir kt.); (2) taip pat gali patirti neturtinę žalą, pasireiškiančią kaip dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, reputacijos pablogėjimas ar pan. Be to, dėl nepagrįsto bylinėjimosi nukenčia ir tretieji asmenys, dalyvaujantys kituose teisminiuose ginčiuose, nes padidėja teismų krūvis ir todėl ilgėja bylų nagrinėjimo trukmė. Pernelyg didelis teismų darbo krūvis sudaro teismų darbo rezultatų kokybės smukimo prielaidas (pavyzdžiui: teisės aiškinimo ir taikymo klaidos; abejotini sprendimai dėl mažesnio išsiginimo į ginčo aplinkybes ir pan.).

Taigi, valstybės neveikimas nesuumant efektyvių kovos su nepagrįstu bylinėjimosi priemonių sudaro sąlygas teisminiuose procesuose pasireikšti įvairių žmogaus teisės į teisingą teismą aspektų pažeidimų kompleksui. Tačiau dėl savo specifikos šitoks valstybės aplaidumas paprastai nėra tiriamas žmogaus teisių aspektu, nes asmeniui nukentėjus nuo kitų proceso dalyvių piktnaudžiavimo būtų sunku pagrįsti teiginį, kad valstybei aktyviau vykdžius prevenciją taip nebūtų nutikę. Tai reiškia, kad nepakankamą valstybės aktyvumą kovojant su nepagrįstu bylinėjimosi lengviau aptikti vertinant ne iš konkrečios bylos perspektyvos, o atsižvelgiant į bendrą teisinės sistemos būklę ir piktnaudžiavimo procesu paplitimo mastą. Todėl kai nepagrįstas bylinėjimasis valstybės teisinėje sistemoje yra plačiai paplitęs, o valstybė nesiuma efektyvių kovos priemonių, jos neveikime galima išvelgti teisės į teisingą teismą pažeidimo elementų.

Neoficialios teismų praktikos paieškos sistemos „Infollex“ duomenimis, tiriamuoju laikotarpiu, nuo 2008 metų, Lietuvos apeliaciniame teisme buvo priimta 10 990 civilinių bylų sprendimų ir nutarčių, iš kurių 6119 (56 proc.) rezoliucinėje dalyje buvo žodžiai „palikti nepakeistą“⁶⁰. Tai reiškia, jog daugumoje šių 56 proc. bylų teismas priėmė CPK 326 straipsnyje nurodytus sprendimus pirmosios instancijos teismo sprendimą palikti nepakeistą arba panaikinti tik iš dalies. Tokie duomenys leidžia apytikriai numanyti, kokia dalis apeliacinių skundų (reikalavimų) buvo atmesta ir kokie yra nepagrįsto

⁵⁹ Brazdeikis A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 129–130.

⁶⁰ Infollex, teismų praktikos paieška [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <www.teismupraktika.lt> (prisijungta 2012-06-11).

bylinėjimosi mastai. Be abejonės, bylinėjimasis nelaikytinas nepagrįstu visais šiais atvejais, todėl būtų klaidinga teigti, kad net pusė teikiamų ieškinių, prašymų, reikalavimų, skundų ir kt. kreipimūsi yra nepagrįsti. Taip pat šie duomenys leidžia spėti tik apie nepagrįstus apeliacinius skundus dėl pirmos instancijos teismo aktų, bet neapima daugelio kitų piktnaudžiavimo procesu formų. Tačiau, atsižvelgiant į nurodytus duomenis, negalima teigti, kad nepagrįstas bylinėjimasis neegzistuoja ar jo mastai yra nereikšmingai maži.

3.2 Nuobaudos už nepagrįstą bylinėjimąsi: neišvengiamumo užtikrinimo problema

CPK 95 straipsnyje yra numatyta atsakomybė dalyvaujantiems byloje asmenims už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis civiliniame procese. Tačiau, kaip ir pažymima moksle, teisinis atsakomybės už piktnaudžiavimą procesinėmis priemonėmis mechanizmas pasižymi netobulumu⁶¹. Vienas tai patvirtinančių veiksnių yra negausus šios nuobaudos taikymas: sprendžiant iš „Infolex“ teismų praktikos paieškos sistemos teikiamų 63 tūkst. teismų nuo 2008 metų civilinėse bylose priimtų aktų, tik 821 iš jų (0,01 proc.) yra minimas CPK 95 straipsnis⁶², kuriame yra numatyta atsakomybė už nepagrįstą bylinėjimąsi. Tai rodo didelį šio pažeidimo latentiskumą: kaip jau minėta, tikėtina, kad realūs jo mastai yra kur kas didesni. Todėl, nors ir gana spekuliatyviai, bet galima teigti, kad sankcijos neišvengiamumas už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis nėra užtikrinamas. Keletą su nepagrįstu bylinėjimusi susijusio teisinio reguliavimo trūkumų savo disertacijoje nurodė A. Brazdeikis⁶³. Verta atkreipti dėmesį ir į kai kurias dar neaptartas galimybes tobulinti šį reguliavimą.

Įstatyme yra numatyta maksimali baudos už piktnaudžiavimą procesu riba (20 tūkst. litų), bet nėra numatyta minimalios. Tokia sankcija yra ganėtinai didelė – pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 47 straipsnį tokio dydžio bauda skiriama už nesunkų nusikaltimą⁶⁴. Laikantis administracinėje ir baudžiamojoje atsakomybėje nusistovėjusių bausmės skyrimo taisyklių, nesant atsakomybę sunkinančių ir lengvinančių aplinkybių, turėtų būti skiriama įstatyme numatytos baudos mediana. Tačiau teisės aktuose nėra pateikta jokių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima individualizuoti bausmę atsižvelgiant į aplinkybes ir sunkius piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejus. Tikėtina, kad tai yra viena iš priežasčių, dėl kurių teismai skiria nedaug tokių baudių: situacijos, kur piktnaudžiavimas nėra pakankamai sunkus, kad galima būtų skirti sankcijos medianos dydžio baudią, ir nebuvimas aiškių kriterijų, pagal kuriuos galėtų būti skirta mažesnė bauda. Nusistovėjusioje teismų praktikoje įprasta šią baudią skirti gana sunkaus piktnaudžiavimo atvejais: kada pateikiamas prašymas, ieškinytis, kai analogiškas atvejis jau buvo nagrinėtas ar yra nagrinėjamas; žinant, kad skola buvo grąžinta, dėl jos išieškojimo vis tiek kreipiamasi į teismą; reiškiamais ieškiniiais kvestionuojamos įsiteisėjusiais teismo sprendimais nustatytos aplinkybės; akivaizdžiai klaidinant teismą dėl dokumento gavimo datos, paduodamas nesąžiningas pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo ir pan.⁶⁵ Be to, kad toks reguliavimas didina atsakomybės išvengiamumą, juo yra sukuriama prielaidos ir konstitucinio prigimtinio teisingumo principo pažeidimui: LR KT yra išaiškinęs, jog „baudžiamajame įstatyme negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (bausmių ar jų dydžių), kad teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką“⁶⁶. Šiame išaiškinyje yra aptariama baudžiamoji atsakomybė, bet

⁶¹ Brazdeikis A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

⁶² Infolex, teismų praktikos paieška [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <www.teismupraktika.lt> (prisijungta 2012-06-11).

⁶³ Brazdeikis, A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Žin.*, 2000, Nr. 89-2741 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437555&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-11).

⁶⁵ Brazdeikis A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 228.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl baudžiamosios atsakomybės už artimojo giminaičio ar šeimos nario nužudymą arba sunkų sveikatos sutrikdymą“. *Žin.*, 2012, Nr. 64-3246.

manytina, kad ji nesiskiria nuo administracinės tiek, kad būtų galima teigti, jog pastarosios atveju yra priešingai, ir toks reguliavimas, kai teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikdamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, yra leistinas. Todėl galima teigti, jog tuo, kad teisės normose nenumatytos galimybės deramai diferencijuoti baudą už piktnaudžiavimą procesu, yra pažeidžiamas konstitucinis teisingumo principas. Antra vertus, jeigu atsakomybė įstatyminiame reguliavime yra diferencijuojama, tai turi būti atliekama ne pernelyg kazuistiškai. Tokių pažeidimų įvairovė gali būti labai didelė ir visiškai universalus reguliavimas vargiai įmanomas. Todėl atskiros sudėtytys turėtų būti išskiriamos pakankamai abstrakčiais kriterijais, pavyzdžiui, atsižvelgiant į kaltės tyčią (kiek akivaizdus buvo procesinio veiksmo nepagrįstumas); neteisėtu (ne)veikimu potencialiai galėjusios kilti ar faktiškai kilusios žalos dydį (kiek laiko sugaišta dėl procese dalyvaujančio asmens neteisėtų veiksmų, kokios pasekmės kilo kitiems proceso dalyviams); veikos pakartotinumą ir kt.

Taigi, atsižvelgiant į visus išdėstytus argumentus, manytina, jog baudos, skiriamos už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, dydis turėtų būti diferencijuojamas kodekse sukuriant specialias privilegijuojančias ir kvalifikuojančias normas CPK 95 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos normos atžvilgiu. Manytina, kad įstatymuose deramai diferencijavus atsakomybę, padidėtų bausmės už šį teisės pažeidimą neišvengiamumas, o tai turėtų teigiamos įtakos mažinant nepagrįsto bylinėjimosi mastą.

3.3 Nesąžiningi bylininkai

Ta pati nepagrįsto bylinėjimosi problema, be jau aptarto traukimo atsakomybėn, taip pat gali būti sprendžiama ir prevencinėmis priemonėmis. Viena iš jų yra nesąžiningo bylininko statuso suteikimas asmenims, kurie nuolat piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis pakartotinai teikdami nepagrįstus ieškinius, reikšdami nesąžiningus nepagrįstus reikalavimus ir kitais būdais pažeisdami proceso teisę. Šitoks institutas egzistuoja Jungtinėje Karalystėje⁶⁷, Australijoje⁶⁸, Kanadoje ir JAV Floridos valstijoje⁶⁹. Nustatyta tvarka nesąžiningais bylininkais pripažintiems asmenims taikomi ribojimai pradedant nuo valstybės garantuojamos pagalbos neteikimo ir baigiant draudimu teikti ieškinius teismui prieš tai negavus išankstinio atitinkamo pareigūno sutikimo⁷⁰.

Ši priemonė gali būti vertinama nevienareikšmiškai, priklausomai nuo to, kaip ji įgyvendinama. Tiesiogiai apribojant dažnai nesąžiningai besibylėjančių asmenų teisę kreiptis į teismą galėtų būti siekiama mažesnio teismų krūvio. Tačiau toks ribojimas yra ganėtinai griežtas, o jo įgyvendinimas tokiu būdu, kad norint kreiptis būtų privalomas atitinkamo pareigūno leidimas, tiesiog perkeltų krūvį kitam pareigūnui, bet jo nepašalintų. Apribojant galimybes gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą žmogaus teisių apribojimas nebūtų toks griežtas, bet atkreiptinas dėmesys, jog reikiami apsaugos mechanizmai egzistuoja ir šiuo metu. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo⁷¹ 11 straipsnio 6 dalyje yra numatyta, kad antrinė teisinė pagalba nėra teikiama, jeigu „atstovavimas byloje yra neperspektyvus“, o pagal 23 straipsnį, jei tai išaiškėja vėliau, pradėtas antrinės teisinės pagalbos teikimas yra nutraukiamas. Tačiau tai tiesiogiai neapriboja galimybės pateikti kreipimąsi į teismą – jis taip pat gali būti pateikiamas, tik parengtas ne taip profesionaliai.

⁶⁷ Supreme Court, New South Wales. Vexatious Proceedings [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/IL_sc.nsf/pages/SCO_vexlitstable#10> (prisijungta 2012-06-08).

⁶⁸ Unreasonable and Vexatious Litigants [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrc.justice.wa.gov.au/2publications/reports/P92-CJS/consults/2-11unreaslits.pdf>> (prisijungta 2012-06-08).

⁶⁹ Evans K. R. Vexatious Litigants. Nova Scotia: Law Reform Commission of Nova Scotia, 2005 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.lawreform.ns.ca/Downloads/Vexatious_Litigtaion.pdf> (prisijungta 2012-06-08).

⁷⁰ Ten pat, p. 10 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.lawreform.ns.ca/Downloads/Vexatious_Litigtaion.pdf> (žiūrėta 2012-06-08).

⁷¹ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Žin.*, 2000, Nr. 30-827 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429287&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

Svarstyta, ar Lietuvos teisės sistemoje toks statusas negalėtų būti suteikiamas pakartotinai gavus nuobaudų už nesąžiningą nepagrįstą bylinėjimąsi arba specialiai tam numatyta ypatingosios teisenos tvarka. Dėl šio instituto legitimumo užsienio valstybėse glaustai yra pasisakęs ir EŽTT⁷². Tačiau konkretus ribojimų pobūdis ir lygis tokiems bylininkams yra diskutuotinas klausimas, kuris turėtų būti sprendžiamas itin kruopščiai. Vis dėlto, pavykus atrasti priimtina modelį, jis prisidėtų prie studijos pradžioje aptartų teisės į teisingą teismą pažeidimų skaičiaus mažinimo.

3.4 Privalomo ikiteisminio ginčų sprendimo derybų keliu poreikis

Nepagrįsto bylinėjimosi mastai civiliniame procese taip pat galėtų būti sumažinti atitinkamų bylų kategorijose numatant privalomą ikiteisminį ginčo sprendimą tarpusavio derybų keliu. Neabejotina, jog didelėje situacijų dalyje tokios derybos būtų neefektyvios, o ir atsakovas gali būti visiškai nesuinteresuotas jose dalyvauti, nuo ieškovo slapstytis ir pan. Tačiau gali būti ir tokių atvejų, kur to neatlikus bus pažeisti ir atsakovo, ir viešieji interesai.

Kaip jau buvo paminėta, viešasis interesas pažeidžiamas ir teismams nagrinėjant bylą, kurios buvo galima išvengti šalių taikiu susitarimu tarpusavio derybų ar kitokiu būdu, nes dėl to didėja valstybės išlaidos, o padidėjus teismų krūviui pailgėja proceso trukmė kitose bylose ir kt.

Potenciali grėsmė atsakovo interesams gali būti iliustruota hipotetiniu pavyzdžiu. Tarkime, suėjus 1000 litų dydžio piniginės prievolės įvykdymo terminui, skolininkas delsia atsiskaityti, todėl skola išauga iki 1100 litų, ir kreditorius kreipiasi į teismą dokumentinio proceso tvarka. Tarp reikalavimų kreditorius nurodo nepagrįstai dideles netesybas, todėl ginčo suma išauga iki 1200 litų, o bylinėjimosi išlaidos – 500 litų. Teismui preliminariniame sprendime patenkinus šiuos reikalavimus, atsakovui tampa parankiau apmokėti visas reikalaujamas sumas negu teikti prieštaravimus ir ginčyti nepagrįstą ieškovo reikalavimų dalį. Reiškiant prieštaravimus, iš atsakovo priteistinos bylinėjimosi išlaidos galėtų išaugti labiau (už dubliko surašymą, atstovavimą teismo posėdyje), negu sumažėtų priteistina ginčo suma: net pavykus nuginkčyti nepagrįstus reikalavimus, nes jie tesudaro nežymią dalį ieškinio sumos, o pagal CPK 93 straipsnį, jeigu ieškinys patenkintas iš dalies, bylinėjimosi išlaidos priteisiamos ieškovui proporcingai teismo patenkintų reikalavimų daliai. Todėl skolininkas nukentėtų patirdamas bylinėjimosi išlaidas (ir už ieškovo, ir savo atstovavimą), o pavieniais atvejais apmokėdamas ir už apskritai nepagrįstus reikalavimus. O gavęs aiškų įspėjimą apie ketinimą kreiptis į teismą, atsakovas, numanydamas, kad teismas priims jam nenaudingą sprendimą, galbūt būtų apmokėjęs skolą, nes taip išvengtų papildomų bylinėjimosi išlaidų.

Antra vertus, ginčiuose dėl itin didelių sumų šitoks svertas nebūtinai bus lemiantis, nes net ir nedidelės reikalavimų dalies nuginkčijimas galėtų būti daug reikšmingesnis už bylinėjimosi išlaidas.

Panašus privalomas ikiteisminis ginčų sprendimas alternatyviais ginčų sprendimo būdais įdiegtas ir kai kurių užsienio valstybių teisėje. Austrijoje tai nėra privaloma, bet specifinėse ginčų kategorijose (pavyzdžiui, bylose tarp kaimynų) šalys iki kreipimosi į teismą privalo būti išmėginusios ginčo sprendimą mediacijos būdu⁷³. Vokietijos civilinio proceso kodekso įvadiniamе įstatyme yra įteisintas privalomas ikiteisminio ginčo sprendimas alternatyviais ginčų sprendimo būdais, skirtas specifinėms bylų kategorijoms (pavyzdžiui, bylose tarp kaimynų, ginčo sumai neviršijant 750 eurų dydžio)⁷⁴. Izraelyje taip pat egzistuoja kai kuriose civilinėse bylose privaloma savotiška teisminės mediacijos forma⁷⁵. Ji buvo įvesta 2008 m. ir neilgai trukus (2011 m.) pastebėta, kad šis institutas maždaug ketvirtadalyje bylų padeda pasiekti taikų susitarimą⁷⁶.

⁷² *Seal v. the United Kingdom*, no. 50330/07, 7 December 2010.

⁷³ Clark R. *The Dispute Resolution Review*. Fourth Edition. London: Law Business Research Ltd., 2012, p. 66.

⁷⁴ Ten pat, p. 287.

⁷⁵ Ten pat, p. 418.

⁷⁶ Ten pat, p. 418.

Verta pasakyti, kad alternatyvūs ginčų sprendimo būdai yra perspektyvūs, tai iliustruoja jų sėkmė kitose užsienio valstybėse. Pavyzdžiui, Prancūzijoje 2005 m. teismo paskirti taikintojai veikė 123 174 bylose (iš viso tais metais civiliniuose teismuose buvo pradėta 603 446 bylų), iš kurių daugiau negu pusėje (57,5 proc.) pavyko pasiekti taikų susitarimą⁷⁷. Plačias šios srities perspektyvas rodo ir tai, kad alternatyvūs ginčų sprendimo būdai vis labiau skatinami tokiose užsienio valstybėse kaip Vokietija, Prancūzija, Nyderlandai, Šveicarija⁷⁸ ir kt. Todėl manytina, jog civiliniuose ginčiuose, kur įprasto dydžio bylinėjimosi išlaidos sudaro žymią ieškinio sumos dalį, mėginimas išspręsti ginčą derybų keliu turėtų būti laikomas privalomu. Šalių susitaikymas tarpusavio derybų būdu dar iki kreipimosi į teismą yra kiek pranašesnė alternatyva ir už artimą teisminės mediacijos kelią, nes išvengiama nepagrįstų bylinėjimosi išlaidų ir papildomo darbo krūvio teismams. Aptariamam siūlymas galėtų būti įgyvendinamas papildant CPK 135 straipsnį nurodymu, jog su ieškiniu yra pateikiami ir įrodymai, kad atsakovui buvo pranešta apie ketinimą pareikšti reikalavimą teismine tvarka, arba paaiškinimas, kodėl toks įspėjimas negalėjo būti įteiktas. Spręsti, kas laikytina pakankamu įrodymu ar pakankamai įtikinamu paaiškinimu, turėtų likti teismo diskrecijos dalyku. Tokia priemonė pasitarnautų mažinant nepagrįsto bylinėjimosi mastus ir taip apsaugotų asmenų teisėtus interesus, kylančius iš teisės į teisingą teismą.

⁷⁷ Cadiet L. *et al.* Conciliation in France: a Cross Between Tradition and Modernity. Tarptautinės konferencijos medžiaga – „The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West“. Vilnius: Justitia, 2007, p. 60.

⁷⁸ Clark R. *The Dispute Resolution Review*. Fourth Edition. London: Law Business Research Ltd., 2012, p. 286, 268–271, 565–567, 778–779.

IV. KAI KURIE TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ UŽTIKRINIMO ASPEKTAI ADMINISTRACINĖJE TEISENOJE

Johanas Baltrimas

Administracinių bylų teisenoje (tiek administracinių ginčų, tiek administracinių pažeidimų bylose), lyginant su civiliniu, baudžiamuoju procesais, teisė į teisingą teismą yra mažiau užtikrinama. Abiejų pastarųjų procesų teisės normos yra kodifikuotos, o didelė svarbių administracinės teisenos klausimų dalis vis dar reguliuojama daugiau nei viename teisės akte ir teismų praktikoje. Tai savo ruožtu nulemia didesnę teisinį neapibrėžtumą⁷⁹ ir gali būti traktuojama kaip požymis, jog normos pasižymi sistemiškumo, vientisumo stoka ar kitais teisinio reguliavimo netobulumais, kurie paprastai būna ištaisomi kodifikuojant teisės sritį. Administracinio proceso reguliavimo problematika taip pat pasireiškia užtikrinant ikiteisminį ginčų nagrinėjimą vykdančių institucijų nešališkumą, bylinėjimosi išlaidų atlyginimo mechanizmus bei teismo šaukimų įteikimo praktikoje⁸⁰.

Pokalbio su ekspertu metu buvo pastebėta, jog dėl administracinę teisę reguliuojančių normų „išsibarstymo“ po skirtingus norminius teisės aktus, teismų praktiką, praktinis teisės kreiptis į teismą įgyvendinimas yra gerokai apsunkintas⁸¹. Šis administracinės teisenos reguliavimo trūkumas kartais tampa kliūtimi net teisinį išsilavinimą turintiems asmenims⁸², todėl galima teigti, jog jis vertintinas kaip reikšmingas teisės į teisingą teismą užtikrinimo mechanizmo netobulumas. Ši problema turėtų būti sprendžiama kodifikuojant administracinio proceso teisinį reguliavimą.

Tiek Administracinių bylų teisenos įstatyme, tiek BPK ir CPK yra įtvirtintas nušalinimo institutas, kuris yra svarbi priemonė užtikrinti, kad ginčą nešališkai ir teisingai išnagrinėtų teisėtos sudėties teismas. O Administracinių ginčų komisijų įstatyme⁸³ toks mechanizmas nėra įtvirtintas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad analogiškus administracinius mokestinius ginčus sprendžiančios Mokestinių ginčų komisijos nuostatų 26 punkte⁸⁴, nors ir glaustai, bet yra reguliuojama komisijos narių pareiga nusišalinti nuo ginčo nagrinėjimo, jeigu yra pagrindo įtarti juos esant šališkais. Tai yra vienas iš minėtų nepateisinamų nesuderinto, nesistemiško reguliavimo atvejų, tiesiogiai suponuojančių teisės į teisingą teismą pažeidimą teismo nešališkumo ir nepriklausomumo aspektu.

Administracinių bylų teisenos įstatymo 73 straipsnyje⁸⁵ numatyta, kad, jeigu įstatymai nenustato kitaip, proceso dalyviams ir atstovams šaukimas turi būti įteiktas ne vėliau kaip prieš tris dienas iki teismo posėdžio dienos. Kaip buvo pažymėta interviu metu, neretai praktikoje šaukimai įteikiami paskutinę šio termino dieną⁸⁶. Net pripažinus, kad toks terminas yra pakankamas pasirengti bylos nagrinėjimui, lieka problema dėl to, kad taip vėlai sužinojęs apie posėdį proceso dalyvis ar atstovas gali ir neturėti galimybės jame dalyvauti dėl kito tą dieną suplanuoto posėdžio ar kitų priežasčių.

⁷⁹ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, 2012 m. birželio 20 d.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Ten pat.

⁸² Ten pat.

⁸³ Lietuvos Respublikos administracinių ginčų komisijų įstatymas. *Žin.*, 1999, Nr. 13-310 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403618&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

⁸⁴ Lietuvos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl Mokestinių ginčų komisijos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatų patvirtinimo“. *Žin.*, 2004, Nr. 136-4946. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=407722> (prisijungta 2012-06-30).

⁸⁵ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Žin.*, 1999, Nr. 13-308 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403618&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

⁸⁶ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, 2012 m. birželio 20 d.

Dėl bylinėjimosi išlaidų priteisimo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2003 m. gruodžio 15 d. nutartyje⁸⁷ yra pasisakęs, kad bylinėjimosi išlaidų atlyginimas administracinių teisės pažeidimų bylose asmenims yra leistinas tik tais atvejais, kai buvo neteisėtai paskirtas administracinis areštas. Viena vertus, tai yra suprantama, nes viešojoje teisėje reguliavimas grindžiamas viešuoju interesu, ir preziumuotina, kad įgalioti subjektai, skirdami administracines nuobaudas, nepiktnaudžiauja savo įgaliojimais. Atitinkamai tada visi atvejai, kai išaiškėja, jog nuobauda skirta nepagrįstai, laikytini kaip nulemti objektyvių aplinkybių, kurios išaiškėjo tik nuodugnesnio teismo nagrinėjimo metu. Iš to išplaukia ir teiginys, kad administracinę nuobaudą paskyręs subjektas neturi suinteresuotumo patraukti asmenį atsakomybėn, o tai yra vienas iš argumentų, pagrindžiančių nuomonę, kad kaltinamam asmeniui atstovas teisės specialistas procese nėra reikalingas. Tačiau analogiškos aplinkybės egzistuoja ir baudžiamajame procese, o jame kaltinamojo teisė į gynėją yra visuotinai pripažįstama. Pagrindinis paaikškinimas, kurį galima išvelgti tarp administracinės ir baudžiamosios atsakomybės, pateisiantis šį skirtumą (teisės į gynėją pripažinimą), yra tai, kad administracinė atsakomybė pasižymi daug lengvesnėmis sankcijomis. Tačiau, net atsižvelgiant į tai, sunku pateisinti atvejus, kai jokio teisės pažeidimo neįvykdžiusiam asmeniui paskiriama nuobauda, vyksta teisminis nagrinėjimas, kuris reikalauja iš jo finansinių, laiko išteklių, bet, pasibaigus procesui, jam nėra atlyginamos patirtos bylinėjimosi išlaidos, kurias asmuo patyrė dėl aktyvių valstybės institucijų veiksmų, nors ir nėra įvykdęs jokio teisės pažeidimo. Todėl manytina, kad nustačius, jog administracinė nuobauda buvo paskirta akivaizdžiai neteisėtai, bent jau bylinėjimosi išlaidos išteisintiems asmenims privalo būti atlygintos. Akivaizdaus neteisėtumo požymis turėtų būti nustatomas atsižvelgiant į tai, ar nuobaudą paskyręs subjektas galėjo ir privalėjo numatyti, jog ji yra nepagrįsta, ar nuobaudos nepagrįstumas objektyviai išaiškėjo tik nagrinėjant jos paskyrimą.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis Nr. A⁴-689-2003.

V. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS ANTRINĖS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMAS BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE

Darius Šneideris

5.1 Valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos teikimo užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, jog asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą.⁸⁸ Įgyvendinant šią nuostatą bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencijos) 6 straipsnį, reguliuojantį teisę į teisingą bylos nagrinėjimą⁸⁹, buvo priimtas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Nuo 2008 m. šioje srityje įstatymų pakeitimų nebuvo padaryta. Kiekvienais metais valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos vidutiniškai gauna apie 66 skundus dėl advokatų, kurie teikia antrinę teisinę pagalbą (2008 m. – 90 skundų, 2009 m. – 50 skundų, 2010 – 50 skundų, 2011 m. 74 skundai).⁹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaitoje nurodyta, jog Seimo kontrolieriui teko tirti skundus ir priimti 84 sprendimus dėl skunduose nurodytų valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų (toliau – Tarnyba) veiksmų. Lyginant šį ataskaitinį laikotarpį su 2007 metais, pastebėtina, kad pareiškėjų skundų ir dėl jų priimtų sprendimų skaičius labai išaugo.⁹¹ Taip pat EŽTT 2011 m. byloje *Jelovas prieš Lietuvą* konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies kartu su 6 straipsnio 3 dalies c punktu pažeidimą (neužtikrinus pareiškėjo teisės į veiksmingą teisinę pagalbą kartu buvo pažeista ir teisė į teisingą teismą).⁹² Kadangi Lietuvoje teikiant garantuojamą teisinę pagalbą susidarė keletas probleminių aspektų: didelis darbo krūvis, nukentėjo paslaugų kokybė, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, norėdama pagerinti valstybės garantuojamos pagalbos būklę ir kokybę, yra pasiūliusi įstatymo projektą dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo.⁹³

Asmens teisė į gynybą yra įtvirtinta ir Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, BPK), ir tarptautiniuose teisės aktuose (Konvencijoje ir t. t.). Platus reguliavimas įvairiuose teisės aktuose parodo šios teisės reikšmę ir svarbą. Asmens teisė gintis nuo kaltinimų ar įtarimų yra viena iš pagrindinių teisių baudžiamajame procese. Konvencijos 6 straipsnis ir BPK nurodo, jog asmuo savo teisę į gynybą gali įgyvendinti gindamasis pats arba per gynėją, tačiau jam nėra paliekama teisė visiškai savo nuožiūra spręsti, ar jam yra būtinas gynėjo dalyvavimas ar ne, nes tam tikrais imperatyviai įstatymo numatytais atvejais gynėjo dalyvavimas yra būtinas. Šie atvejai numatyti BPK 51 straipsnio 1 dalyje ((1) nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999> (prisijungta 2012-06-18).

⁸⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokoliais Nr. 11 ir Nr. 14. *Žin.*, 2011, Nr. 156-7390.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m., Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).

⁹¹ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaita [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrski.lt/files/353.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).

⁹² *Jelovas v. Lithuania*, no. 16913/04, 19 July 2011.

⁹³ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. 11-4578-02 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=134710&p_query=&p_tr2=&p_org=8&p_fix=y> (prisijungta 2012-06-28).

nepilnametis; (2) nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas; (3) nagrinėjant nemokančių proceso kalbos asmenų bylas; (4) kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją ir t. t.⁹⁴) Taip pat Valstybės garantuojamos nemokamos teisinės pagalbos įstatymo 21 straipsnis numato sąlygą, jog nemokamas gynėjas gali būti skiriamas ir kitais atvejais (ne BPK 51 straipsnyje numatytais), kai gynėjo prašo įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas.⁹⁵ Tarnyba kaip vieną iš problemų nurodė, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teismai dažnai priima nemotyvuotus nutarimus ar nutartis dėl gynėjo skyrimo. Gynėjas paskiriamas pagal 51 straipsnio 2 dalį dėl to, kad asmuo neturi pakankamai lėšų (nors būtent šiam pagrindui patikrinti buvo įsteigtos tarnybos), dvylika klasių baigęs asmuo laikomas menko išsilavinimo ir pan. ar visai nenurodant motyvų. Tarnyba, vykdydama šias Teismo nutartis, privalo parinkti įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam gynėją be jokio teisinio pagrindo.⁹⁶

Kai asmuo savo teisę į gynybą realizuoja per gynėją, baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra išskiriama, jog ši galimybė suprantama kaip asmens teisė į kvalifikuotą teisinę pagalbą. EŽTT yra įtvirtinęs valstybės pozityvią pareigą užtikrinti teisinį atstovavimą bylose, kuriose yra keliamas asmeniui svarbus klausimas, vyksta sudėtingas teisminis procesas ir asmuo negali apginti savo teisėtų interesų.⁹⁷ EŽTT byloje *Artico prieš Italiją (Imbrioscia prieš Šveicariją; Jelcovas prieš Lietuvą)* yra suformulavęs, jog teisinės pagalbos teikimas kaltinamajam turi būti ne tik formalus, tačiau realus.⁹⁸ Tai turėtų būti ne fiktyvus gynėjo buvimas teismo posėdyje, bet gynėjas turi teikti teisinę pagalbą kaltininkui, naudotis gynėjui suteiktomis teisėmis užtikrinant, jog teismo procesas vyktų teisėtai. Galima pasakyti, jog įtariamąjo (kaltinamojo) teisė į kvalifikuotą teisinę pagalbą yra daugialypė, ji apima šiuos pagrindinius aspektus: visų pirma gynėjas turi turėti pakankamai laiko pasiruošti gynybai, būti reikiamos kvalifikacijos ir kompetencijos bei turėti galimybę pasimatyti su ginamuoju.⁹⁹ Praktikoje taikant valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose susidarė keletas šios srities problemų, kurios kai kuriais atvejais net gali riboti ar pažeisti asmens teisę į gynybą, nes nėra užtikrinami prieš tai minėti aspektai, kai asmuo teisę į gynybą realizuoja per gynėją.

5.2 Valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos teikimo baudžiamosiose bylose užtikrinimo probleminiai aspektai

5.2.1 Gynėjo nepakankamas pasirengimas kokybiškai ir kvalifikuotai atstovauti įtariamąjo ar kaltinamojo interesams

Pirmasis aspektas yra gynėjo pakankamas pasirengimas gynybai, kad galėtų kokybiškai ir kvalifikuotai atstovauti įtariamąjo ar kaltinamojo interesams. Interviu su ekspertu metu paaiškėjo, jog dėl plataus asmenų, kuriems suteikiama nemokama antrinė teisinė pagalba, rato susidaro didelis darbo krūvis, todėl

⁹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Žin.*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435546&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-28).

⁹⁵ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Žin.*, 2000, Nr. 30-827 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429287&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m., Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).

⁹⁷ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumas: pirminė ir antrinė teisinė pagalba. Vilnius, 2012 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/VGTP_tyrimas_20111216_FINAL.pdf> (prisijungta 2012-06-19).

⁹⁸ Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. (eds.). *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights: Fourth Edition*. Oxford: Intersentia, 2006, p. 639–645.

⁹⁹ Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Panomariovas A. Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 136–151.

sunku suspėti pasiruošti byloms.¹⁰⁰ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ataskaitose pateikta statistika rodo antrinės teisinės pagalbos teikimo didėjimo tendenciją: 2008 m. antrinė teisinė pagalba buvo suteikta 38 689 asmenims, 2009 m. buvo suteikta pagalba 41 883 asmenims, 2010 m. valstybinė garantuojama teisinė pagalba buvo suteikta 47 142 asmenims, o 2011 m. teikiamos pagalbos mastas išaugo iki 48 092 asmenų. Duomenys rodo, kad per trejetą metų asmenų skaičius, kuriems buvo suteikta antrinė teisinė pagalba, išaugo beveik 9 403¹⁰¹. Taigi bylų skaičius, kuriose yra teikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba, sparčiai didėja, t. y. padidėjo 24 procentais. Būtina atkreipti dėmesį, jog tai nėra vien tik baudžiamųjų bylų statistika, ją sudaro valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas ir civilinėse, ir administracinių teisės pažeidimų, ir baudžiamosios bylose. 2011 m. 34 819 asmenims buvo pradėta teikti valstybės garantuojama teisinė pagalba baudžiamosios bylose. Šiais metais prirėkus antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų buvo 365, atitinkamai jiems vidutiniškai per mėnesį tekdavo 7,5 bylos.¹⁰² Taip pat būtina atkreipti dėmesį, jog dažniausiai bylos trunka ne vieną mėnesį, o advokatai, teikiantys antrinę teisinę pagalbą prirėkus, turi savo privačių klientų, todėl susidaro nemažas darbo krūvis. Didėjant bylų, kuriose yra teikiama valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba, skaičiui, pradėjo trūkti šią pagalbą teikiančių advokatų. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 m. ataskaitoje apie valstybės garantuojamos pagalbos teikimą nurodyta, jog ypač Kauno ir Šiaulių Tarnybų veiklos teritorijose trūksta advokatų, kurie sudarę sutartis su Tarnyba ir teikia antrinę teisinę pagalbą.¹⁰³ Galima teigti, jog didėjant valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose poreikiui, susidarė situacija, jog pradėjo trūkti advokatų, teikiančių šią antrinę teisinę pagalbą. Atitinkamai dėl padidėjusio darbo krūvio esami advokatai ne visada yra pajėgūs tinkamai pasirengti kaltinamųjų gynybai.

Ekspertas išskyrė kitą probleminę situaciją, kuri susidaro nagrinėjant baudžiamąją bylą supaprastinto proceso tvarka pagreitinato proceso metu. BPK 431 straipsnis nustato: „Jeigu iki atvykimo į teismą nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo neturėjo pasikvietęs gynėjo ar gynėjas jam nebuvo pakviestas arba jeigu gynėjas, kurį buvo pasikvietęs nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo ar kurį šiam asmeniui buvo pakvietęs ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, dėl užimtumo ar kitų svarbių priežasčių negali atvykti į teismą, kaltinamąjį gina teismo paskirtas gynėjas.“¹⁰⁴ Ekspertas pažymi, jog tais atvejais, kai byla nagrinėjama pagreitinato proceso tvarka, advokatas apie pranešimą nagrinėti bylą pagreitinato proceso tvarka sužino tik įėjęs į teismo salę. Nežino, kas ir už kokį straipsnį bus teisiamas, ir nelieka laiko tinkamai pasirengti gynybai. Būtina atkreipti dėmesį, jog advokatas gali prašyti teismo atidėti bylos nagrinėjimą dėl laiko tinkamai pasirengti gynybai stokos, bet tokiu atveju strigtų darbas teismų, kurių krūvis yra labai didelis, ir kiekviena byla ir posėdžiai yra suplanuoti. Taigi advokatas pagreitinato proceso tvarka negali pasirengti bylai ir tik savo patirtimi remdamasis gali atstovauti kaltinamojo interesams, tačiau dažniausiai nieko nežino apie asmens turtinę padėtį, teistumus bei administracinius teisės pažeidimus.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, teikiančiu antrinę teisinę pagalbą, 2012 m. spalio 6 d.

¹⁰¹ Ataskaitos apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/lt/antrine/tm/ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-28).

¹⁰² Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m., Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).

¹⁰³ Ten pat (prisijungta 2012-06-21).

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Žin.*, 2002, Nr. 37-1341 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435546&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

¹⁰⁵ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, teikiančiu antrinę teisinę pagalbą, 2012 m. spalio 6 d.

5.2.2 Nepakankama gynėjo kvalifikacija ir kompetencija atstovauti ginamajam baudžiamajame procese

Antrasis kvalifikuotos teisinės pagalbos aspektas yra tai, jog gynėjas turi būti pakankamos kvalifikacijos ir kompetencijos atstovauti ginamajam baudžiamajame procese. Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese gynėjo statusas ir jo procesinis autonomiškumas yra įtvirtintas ir užtikrinamas Lietuvoje galiojančių įstatymų. Antrinę teisinę pagalbą gali teikti advokatai. Asmeniui, norinčiam užsiimti advokato praktika, yra keliami aukšti reikalavimai: turėti teisės bakalauro arba teisės magistro, arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą); turėti ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą arba būti atlikusiam ne trumpesnę kaip dvejų metų advokato padėjėjo praktiką; būti nepriekaištingos reputacijos; mokėti valstybinę kalbą; būti išlaikiusiam advokato kvalifikacinį egzaminą; neturi sveikatos sutrikimų, dėl kurių negalėtų atlikti advokato pareigų.¹⁰⁶ LR KT 1996 m. liepos 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 8 straipsnio pirmosios dalies pirmo punkto atitikimo LR Konstitucijos trečiam punktui“ pripažino būtinumą advokatams nustatyti aukštus kvalifikacinius reikalavimus, nurodė, kad konstitucinės teisės į gynybą įgyvendinimas ypač priklauso nuo advokato profesinio pasirengimo lygio, t. y. nuo teisininko įgytos kvalifikacijos ir teisinio darbo įgūdžių, bei sutiko su analizuoto Advokatūros įstatymo redakciją priėmusio įstatymų leidėjo (LR KT nutarimo priėmimo metu galiojo Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo redakcija, kurio 8 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyta, kad advokatu gali būti asmuo, jeigu jis turi aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą) pozicija, kad advokatais dirbantiems teisininkams būtinas plataus profilio teisinis pasirengimas, kurį gali užtikrinti tik aukštasis universitetinis teisinis išsilavinimas.¹⁰⁷ Taigi, preziumuotina, jog advokatas yra pakankamos kompetencijos teikti antrinę teisinę pagalbą, nes advokatu gali tapti tik aukštą teisinę kompetenciją turintis teisininkas. Tačiau Lietuvos advokatūros leidžiamame žurnale buvo atkreiptas dėmesys, kad Advokatūros įstatymo redakcija, galiojusi iki 2005 m. liepos 7 d., numatė galimybę be kvalifikacinio egzamino tapti advokatais asmenims, vien turintiems ne trumpesnę nei penkerių metų teisininko darbo stažą, ir visiškai neatsižvelgiant į tai, kada teisinis darbas buvo dirbtas, kokio jis buvo pobūdžio, kiek laiko praėjo nuo to, kai asmuo iki tapdamas advokatu tokio darbo nedirbo. Taip į advokatūrą buvo sudaryta galimybė patekti asmenims be tinkamo kvalifikacijos patikrinimo ir dažnai baigus vos pusantų ar dvejų metų teisės studijas (asmenys, turintys teisės magistro ir neteisinį bakalauro laipsnį).¹⁰⁸ Taip pat Lietuvos akademinėje ir teisinėje visuomenėje minimos įstatymo nuostatos sulaukė daug kritikos ir itin neigiamų vertinimų: „sudarė galimybes iki šiol nematytam masiniam atsitikūnių, nepasirengusių atsakingai profesijai asmenų antplūdžiui į advokatūrą, sukėlė pavojingą Lietuvos advokatūros sužlugdymo perspektyvą, akivaizdžiai sumažino piliečiams galimybę gauti kvalifikuotą konstitucinę teisinę pagalbą, sukėlė teisinės pagalbos kokybės nuosmukį; buvo padaryta klaida, dėl kurios per kelis naujos Advokatūros įstatymo redakcijos galiojimo mėnesius iš elitinės asmenų teisės veiksmingai ginti gebančių profesionalų teisinės korporacijos advokatūra tapo prieglauda nesugebantiems rasti kito darbo prasčiausios kompetencijos teisininkams“.¹⁰⁹

Panašią problemą išsakė ir autoriui interviu davęs ekspertas, jog ne visi advokatai yra pakankamos kompetencijos. Yra advokatų, kurie kalba apie nebegaliojančius įstatymus arba net maišo juos. Nėra pakankamos atrankos į antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų gretas. Kai kurie advokatai verčiasi tik iš nemokamos teisinės pagalbos. Ekspertas mano, jog ši aplinkybė daug apie tokius advokatus pasako. Jeigu privatūs klientai advokato nesirenka, tai reiškia, jog advokatas neužsitikrina privačių

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Žin.*, 2004, Nr. 50-1632 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435377> (prisijungta 2012-10-19).

¹⁰⁷ Montvydienė I. Advokatų kvalifikacijos įtaka teisiųjų paslaugų kokybei. Iš *Lietuvos advokatūra*, 2009, Nr. 3 (32) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.advoco.lt/?item=la>> (prisijungta 2012-06-05).

¹⁰⁸ Ten pat (prisijungta 2012-06-05).

¹⁰⁹ Ten pat (prisijungta 2012-06-05).

klientų rato dėl prastos teikiamų teisinių paslaugų kokybės.¹¹⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. sausio 30 d. įsakymu Nr. 1R-41 buvo priimtas 2005 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 1R-114 „Dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatų“ pakeitimo, kuriuo buvo panaikintas 3.3 punktas – „advokatai, užsiimantys profesine veikla ne mažiau kaip 1 metus“, t. y. panaikintas reikalavimas, kad į teikiančius antrinę teisinę pagalbą gali pretenduoti tik ne mažiau kaip 1 metų advokato praktiką turintys asmenys. Taigi, advokatu, teikiančiu antrinę teisinę pagalbą prirėikus, tampama be jokio konkurso (žinių bei kompetencijos patikrinimo) ir be jokios advokato veiklos praktikos.

Žmogaus teisių stebėjimo instituto bei Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos atliktos apklausos rodo, kad asmenys, kuriems yra suteikiama valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba, lieka patenkinti jos kokybe. Žmogaus teisių stebėjimo institutas savo tyrime „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumas: pirminė ir antrinė teisinė pagalba“ nurodo: „Apklausus asmenis, pasinaudojusius antrinės teisinės pagalbos paslaugomis, paaiškėjo, jog dauguma respondentų teigiamai vertino advokatų darbą. Vilniaus VGTP tarnyboje 85 % apklaustųjų manė, jog advokatas gerai išgiliojo į pareiškėjo problemą. Šiaulių VGTP tarnyboje 65 % respondentų teigiamai vertino advokato išgilinimą į problemą; 79 % apklaustųjų teigiamai vertino advokato darbą rengiant dokumentus ir pateikiant juos teismui ir 50 % apklaustųjų teigiamai vertino atstovavimą teisme.“¹¹¹ 2011 m. Teisingumo ministerijos ataskaitoje apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą nurodyta, kad Tarnybose buvo sudaryta galimybė pareiškėjams pildant anonimines anketas išsakyti savo nuomonę apie suteiktos (teikiamos) antrinės teisinės pagalbos kokybę, vertinant Tarnybos (jos darbuotojų) ir antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklą. Iš viso buvo užpildyta 420 anketų. Vertindami antrinę teisinę pagalbą teikiančio advokato paslaugų kokybę, penkis balus skyrė 57,4 proc. pareiškėjų, keturis – 24,3 proc., tris – 8,6 proc., du – 6 proc., vieną – 3,8 proc. Darytina išvada, kad antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų paslaugų kokybę atitinka daugumos pareiškėjų lūkesčius.¹¹² Iš pateiktų statistinių duomenų matyti, jog dauguma asmenų, kuriems buvo suteikta antrinė teisinė pagalba, liko patenkinti jos kokybe, tačiau būtina atkreipti dėmesį, jog asmenų, kurie nėra teisininkai, nuomonę dėl teisinių paslaugų kokybės gali veikti išoriniai veiksniai, pavyzdžiui: bylos baigtis (advokatas gali atlikti savo darbą profesionaliai, bet dėl susiklosčiusių faktinių aplinkybių asmuo yra pripažįstamas kaltu dėl atliktos nusikalstamos veikos, tokiu atveju kaltinamasis vertins advokato suteiktą pagalbą neigiamai) arba advokato oratoriniai sugebėjimai (advokatas gali pateikti klaidingą informaciją, tačiau jei jis ją pateiks savimi pasitikėdamas, vartodamas daug teisės terminų, kurių nesupranta pareiškėjas, asmuo tokią advokato darbą vertina geriau). Taip pat minėtoje Teisingumo ministerijos ataskaitoje yra pateikta teismų, prokuratūrų, ikiteisminio tyrimo institucijų nuomonė apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų ir antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklą. Į klausimą „Kaip Jūs vertinate prirėikus valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančius advokatus, jų teikiamų paslaugų kokybę?“ apklausoje dalyvavę asmenys atsakė: labai blogai – 0 proc., blogai – 1,7 proc., patenkinamai – 21 proc., gerai – 55,7 proc., labai gerai – 14,8 proc., neatsakė – 6,8 proc.¹¹³

Dar vieną šios srities problemą išskiria Seimo kontrolieriai. Jie atkreipė dėmesį į netobulą advokatų veiklos kokybės vertinimą. Vadovaudamasi dabar galiojančio Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 10 straipsnio 2 punktu, Lietuvos advokatūra antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklos kokybę tikrina pagal antrinės teisinės pagalbos kokybės vertinimo taisykles, kurias

¹¹⁰ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, teikiančiu antrinę teisinę pagalbą, 2012 m. spalio 6 d.

¹¹¹ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumas: pirminė ir antrinė teisinė pagalba. Vilnius, 2012 [interaktyvu]. Prieiga per internetą:

<http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/VGTP_tyrimas_20111216_FINAL.pdf> (prisijungta 2012-06-19).

¹¹² Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m., Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).

¹¹³ Ten pat (prisijungta 2012-06-21).

tvirtina Lietuvos advokatūra, suderinusi su Teisingumo ministru. Tačiau paminėtina, kad antrinės teisinės pagalbos kokybės vertinimo taisyklės iki šiol nėra patvirtintos. Nustatyta, kad Lietuvos advokatūra, nagrinėdama valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų persiųstus asmenų skundus dėl advokatų veiklos kokybės, vadovaujasi Lietuvos advokatų tarybos 2007 m. rugpjūčio 10 d. sprendimu, patvirtintu Teisinių paslaugų teikimo ginčo nagrinėjimo tvarkos aprašu, kuris nustato tarp kliento ir advokato kilusio ginčo nagrinėjimo tvarką. Seimo kontrolierės nuomone, dėl teisinio reguliavimo spragų gali susidaryti prielaidų, kad bus pažeista asmenų teisė gauti kokybišką antrinę teisinę pagalbą.¹¹⁴ Apibendrinus galima daryti išvadą, jog dauguma su valstybės garantuojama antrine teisine pagalba susidūrusių asmenų šių paslaugų kokybę vertina teigiamai. Daug mažesnis procentas yra asmenų, kurie teigė, jog teikiama teisinė pagalba yra nekokybiška. Tačiau tiek eksperto, tiek Lietuvos advokatūros straipsnyje įvardinti advokatai, kurių kompetencija nepakankama, yra prielaida žmogaus teisių pažeidimams teisės į teisingą teismą kontekste. Taip pat nėra patvirtintos antrinės teisinės pagalbos kokybės vertinimo taisyklės, todėl tiek Tarnybai, tiek asmenims, kuriems buvo suteikta antrinė teisinė pagalba, sunku suprasti, ar advokato teikiamos paslaugos yra kokybiškos.

5.2.3 Teisės į pasimatymų konfidencialumą ir neribotą pasimatymų skaičių neįgyvendinimas

Teisinėje literatūroje išskiriama trečioji kvalifikuotos teisinės pagalbos sąlyga yra teisė į pasimatymų konfidencialumą ir neribotą pasimatymų skaičių. Šią teisę nustato BPK 48 straipsnio 1 dalies 3 punktas (matytis su sulaukytu arba suimtu įtariamuoju be pašaliečių. Šių pasimatymų skaičius ir trukmė neribojami).¹¹⁵ Apklaustas ekspertas nurodė, jog dėl didelio darbo krūvio nebelieka laiko pasimatyti su suimtais žmonėmis. Nors pasitaiko atvejų, kai kaltinamieji patys prašo, jog advokatas, teikiantis valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, atvyktų į suėmimo vietą, tačiau fiziškai nėra įmanoma spėti pas juos nuvykti.¹¹⁶ EŽTT byloje *Jelcovas prieš Lietuvą* užfiksuota situacija, kai kaltinamasis su naujai paskirtu advokatu turėjo tik 10 minučių prieš bylos svarstymą pasitarti dėl gynybos strategijos ir kitų teisinių klausimų.¹¹⁷ Taigi šiuo metu susidariusi situacija, jog teisinis reguliavimas yra pakankamas, jog būtų užtikrinta įtariamojo ar kaltininko teisė į konfidencialius pasimatymus, bet praktikoje galimi atvejai, kai ši teisė neįgyvendinama.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, teigtina, kad kaltinamiesiems ar įtariamiesiems teisė į gynybą yra užtikrinama, bet kartais atsiranda pavienių atvejų, kai ši teisė pažeidžiama. Šiuo metu yra akivaizdus antrinės teisinės pagalbos paklausos augimas, tačiau advokatų, teikiančių šią pagalbą, skaičius didėja tik nežymiai, todėl susidaro didelis darbo krūvis ir advokatai nespėja tinkamai pasirengti baudžiamosioms byloms, todėl jų ginamųjų teisė į gynybą yra pažeidžiama. Galimi keli šios problemos sprendimo variantai. Teisingumo ministerija siūlo leisti teikti antrinę teisinę pagalbą advokatų padėjėjams.¹¹⁸ Būtina atkreipti dėmesį, jog tokiu atveju yra labai svarbu užtikrinti teikiamos teisinės pagalbos kokybę, todėl kol nėra sukurta pakankamai priemonių, kuriomis būtų galima vertinti teikiamos valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos kokybę, šis pasiūlymas yra vertintinas kaip abejotinas. Kitas galimas situacijos gerinimo variantas galėtų būti leisti nepasiturintiems gyventojams pasirinkti advokatą iš bet kurio šalies

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaita [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrski.lt/files/353.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Žin.*, 2002, Nr. 37-1341 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435546&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

¹¹⁶ Autoriaus interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, teikiančiu antrinę teisinę pagalbą, 2012 m. spalio 6 d.

¹¹⁷ *Jelcovas v. Lithuania*, no. 16913/04, 19 July 2011.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas. Nr. 11-4578-02 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=134710&p_query=&p_tr2=&p_org=8&p_fix=y> (prisijungta 2012-06-28).

miesto, jeigu šis sutiks padėti.¹¹⁹ Šis pasiūlymas vertintinas teigiamai, nes šiuo metu yra regionų, kur advokatų, teikiančių garantuojamą valstybinę teisinę pagalbą, labai trūksta.

¹¹⁹ Nepasiturintieji galės pasirinkti advokatą. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/nepasiturintieji-gales-pasirinkti-advokata.d?id=59531549#ixzz2A1lODboX>> (prisijungta 2012-10-22).

VI. TEISĖ Į ŽALOS, PATIRTOS TEISMINIO PROCESO METU, ATLYGINIMĄ

Mindaugas Lankauskas

6.1 Teisės į žalos, patirtos teismo proceso metu, atlyginimą užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008-2012 m.

Teisė į teisingą teismą taip pat apima ir teisę į žalos, atsiradusios proceso metu, atlyginimą. Tai aktuali problema, nes nesant tokios žalos atlyginimo galimybės apskritai keblu kalbėti apie teisingą procesą. Ši teisė reguliuojama Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.272 straipsnyje¹²⁰, kuriame numatoma atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų. Paminėtina ir tai, kad CK 6.271 straipsniu taip pat reguliuojama atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, bet šis straipsnis nėra tiesiogiai susijęs su teise į teisingą teismą, nes juo reguliuojamas žalos, atsiradusios ne teismo (ar ikiteisminio proceso) metu, atlyginimas. Taigi toliau bus nagrinėjamos CK 6.272 straipsnyje įtvirtintos nuostatos.

Analizuojant nagrinėjamos srities teismų praktiką pastebėtina, kad daugumoje LAT 2008–2012 m. kasacine tvarka nagrinėtų bylų¹²¹ buvo sprendžiamas klausimas dėl žalos atlyginimo pagal CK 6.272 straipsnio 1 dalį, t. y. dėl ikiteisminio tyrimo, prokuratūros ir teismo pareigūnų neteisėtų veiksmų. Pavyzdžiui, LAT 2010 m. vasario 17 d. nutartyje¹²² buvo palikta galioti Lietuvos apeliacinio teismo nutartis, kuria remiantis ieškovui buvo priteista 1 732 litų dydžio turtinė žala (negautas darbo užmokestis) ir 10 000 litų dydžio neturtinė žala, atsiradusios dėl neteisėto suėmimo, kuris truko nuo 2004 m. kovo 15 d. iki 2004 m. liepos 8 d. Kitoje byloje¹²³ LAT taip pat paliko galioti Lietuvos apeliacinio teismo nutartį, pagal kurią ieškovui buvo priteista 60 000 litų turtinės (atsiradusios dėl negautų pajamų jį nušalinus nuo pareigų) ir 20 000 litų neturtinės žalos. Ši kompensacija buvo išmokėta už per ilgą ikiteisminio tyrimo trukmę, ieškovo nušalinimo nuo pareigų terminas (nuo 1998 m. balandžio 23 d. iki 2006 m. balandžio 20 d.) taip pat buvo nepateisinamai ilgas, ir tai tiesiogiai siejosi su jo teisės į darbą pažeidimu bei kitų pamatinių žmogaus teisių ir pareigų pažeidimu. Vienas iš sudėtingesnių klausimų – atlygintinos neturtinės žalos dydis. Aukščiau minėtoje byloje LAT pažymėjo, kad sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo tokiose bylose klausimą „itin svarbu atsižvelgti tiek į LAT formuojamą neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo praktiką tokiose bylose, tiek į EŽTT praktiką tokiose bylose prieš Lietuvą: *Šležėvičius prieš Lietuvą* (Nr. 55479/00, 2000 m. lapkričio 13 d.), kur 30 000 litų už neturtinę žalą priteisimą lėmė išskirtinės aplinkybės; *Meilus prieš Lietuvą* (Nr. 53161/99, 2003 m. lapkričio 6 d.) – priteista 5 000 eurų už neturtinę žalą; *Girdauskas prieš Lietuvą* (Nr. 70661/01, 2003 m. gruodžio 11 d.) – priteista 4 000 eurų už neturtinę žalą; *Kuvikas prieš Lietuvą* (Nr. 21837/02, 2006 m. birželio 27 d.) – priteista 2 000 eurų už neturtinę žalą; *Simonavičius prieš Lietuvą* (Nr. 37415/02, 2006 m. birželio 27 d.) – priteista 2 000 eurų už neturtinę žalą (dėl pirmojo proceso etapo); *Jakumas prieš Lietuvą* (No. 6924/02, 2006 m. liepos 18 d.) – priteista 1 000 eurų už neturtinę žalą; *Gečas prieš Lietuvą* (Nr. 418/04, 2007 m. liepos 17 d.) – 900 eurų. Teismas, priteisdamas sumas už neturtinę žalą, pažymėjo, kad dalis delsimų priskirtini pareiškėjo advokatui; *Norkūnas prieš Lietuvą* (Nr. 302/05, 2009 m. sausio 20 d.) –

¹²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Žin.*, 2000, Nr. 74-2262 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430479&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo oficialus tinklalapis. Prieiga per internetą: <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>> (prisijungta 2012-06-18).

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 17 d. sprendimas c. b. 3K-3-89/2010.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 15 d. sprendimas c. b. 3K-3-428/2009.

už neturtinę žalą priteista 2 000 eurų“¹²⁴. Priteisiamos neturtinės žalos dydis priklauso nuo daugelio aplinkybių, tačiau, kaip matyti, EŽTT praktikoje nėra linkstama priteisti itin didelių sumų. Be to, nereikėtų pamiršti, kad neretai EŽTT konstatuoja ir tai, kad ieškovo skundo patenkinimas jau yra pakankama satisfakcija, ir neturtinės žalos atlyginimas apskritai nėra priteisiamas. Apie neturtinės žalos dydžio nustatymo problematiką plačiau rašė R. Volodko, išskirdama tokias problemas kaip „a) nepakankamas, neretai neteisingas neturtinės žalos instituto prasmės, sampratos bei funkcijų suvokimas; b) įstatymų leidejo nenuoseklumas reglamentuojant šį institutą įvairiais jo aspektais – ypač varijuojant pinigineis neturtinės žalos dydžio ribomis teisės aktuose; c) ilgą laiką egzistavęs bendrų vertinamųjų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų nebuvimas, o jiems atsiradus – nevienodas jų aiškinimas bei vertinimas; d) jokių sisteminio pobūdžio apibendrinimų bei rekomendacijų, padedančių teismui nustatyti kompensacijos dydį sprendžiant konkrečią bylą, nebuvimas tiek iš teisės mokslo, tiek ir iš už vienodos teismų praktikos formavimą atsakingo teismo pusės; e) įvairios nuo konkretaus ginčo šalių priklausiančios priežastys bei aplinkybės (pvz., ieškovo reikalavimas priteisti tik simbolinę, lyginant su panašiomis situacijomis, kompensacijos sumą ir teismo negalėjimas peržengti ieškinio dalyką); f) pati neturtinės žalos prigimtis – būdo išsiskverbti į kito žmogaus psichiką ir pasakyti, ką jis iš tikrųjų jaučia bei išgyvena, išmatuoti asmens jausmus, nebuvimas“¹²⁴. S. Bikelis, nagrinėdamas neturtinės žalos atlyginimą baudžiamosiose bylose, iškelia dar vieną įdomią problemą, pažymėdamas, kad dažnai „priteistinos sumos dydį labiau lemia (subjektyvus) pateikto ieškinio dydis, o ne byloje nustatytos priteistinos sumos dydžiui reikšmingos aplinkybės“¹²⁵. Paminėtos problemos lemia tai, kad teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo srityje nėra nuosekli bei vienoda ir pasižymi dideliu subjektyvumu laipsniu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad remiantis minėtu straipsniu valstybė atlygina tik tokią žalą, kuri atsirado dėl neteisėtų veiksmų. Teisėtai veiksmais padaryta žala nėra atlyginama. Konkrečiai įvardijami ir subjektai, kurių veiksmais padaryta žala yra atlyginama – tai ikiteisminio tyrimo, prokuratūros ir teismo pareigūnai (ar teismas *in corpore*). CK 6.272 straipsnio 1 dalyje konkrečiai įvardijami procesiniai veiksmai, dėl kurių atsiradusi žala atlyginama visiškai – tai neteisėtas nuteisimas, neteisėtas suėmimas kardamosios priemonės taikymo tvarka, neteisėtas sulaikymas, neteisėtas procesinės prievartos priemonių pritaikymas, neteisėtas administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimas. Svarbus aspektas yra tai, jog remiantis CK 6.272 straipsnio 2 dalimi žala, atsiradusi dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų, nagrinėjant civilinę bylą, atlyginama visiškai tik tada, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Matoma, kad yra daroma distinkcija, nustatant skirtingą atsakomybę teismo pareigūnams (šiuo atveju yra būtina įrodyti kaltę) ir ikiteisminio tyrimo ar prokuratūros pareigūnams. CK 6.272 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad be turtinės atlyginama ir neturtinė žala, o CK 6.272 straipsnio 4 dalyje numatyta valstybės atgręžtinio reikalavimo teisė, jeigu žala atsiranda dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros ar teismo pareigūnų ar teisėjų tyčinių veiksmų.

CK numato atlyginimą už žalą, patirtą dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų teisminės ir ikiteisminės stadijų metu. Toks teisinis reguliavimas yra logiškas bei pagrįstas, nes teismo procesas neprasideda teismo salėje, o teisė į teisingą teismą apima ir garantijas ikiteisminio tyrimo metu. Tiesa, teisinis reguliavimas ir susiformavusi žalos atlyginimo praktika kelia tam tikrų abejonių dėl jų suderinamumo su teise į teisingą teismą. Konkrečios problemos užtikrinant teisę į teisingą teismą žalos atlyginimo srityje aptartinos nagrinėjant atitinkamas CK 6.272 straipsnio normas.

Analizuojant CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas normas, atkreiptinas dėmesys, kad atsakomybė valstybei atsiranda be kaltės, ir žala turi būti atlyginama visiškai. Kaltės klausimą ne sykį yra nagrinėjęs LAT, kuris vienoje iš savo nutarčių yra nurodęs, kad CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta

¹²⁴ Volodko R. Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, Vilnius, 2009, p. 195–196.

¹²⁵ Bikelis S. Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 4 (74), p. 11.

valstybės pareiga atlyginti žalą, padarytą teisėsaugos institucijų procesiniais teisiniais aktais baudžiamojo proceso srityje, yra specialus civilinės deliktinės atsakomybės atvejis. Nurodytoje teisės normoje nustatyta, kad valstybės civilinė atsakomybė kyla nepaisant ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros pareigūnų ir teismo kaltės. Tai reiškia, kad įstatyme įtvirtinta objektyvioji valstybės civilinė atsakomybė už nurodytų valstybės teisėsaugos institucijų pareigūnų neteisėtus veiksmus, t. y. atsakomybė be kaltės. Taigi valstybės civilinei atsakomybei už teisėsaugos institucijų pareigūnų neteisėtus procesinius teisinius aktus baudžiamojo proceso srityje atsirasti pakanka nustatyti tris sąlygas: neteisėtus pareigūnų veiksmus, šiais veiksmais padarytos žalos faktą ir priežastinį nurodytų neteisėtų veiksmų bei atsiradusios žalos ryšį.¹²⁶ Tad valstybės deliktinė atsakomybė šiuo atveju yra specifinė, nes vienos iš būtinųjų civilinės atsakomybės sąlygų įrodinėti nereikia. Toks teisinis režimas laikytinas pagrįstu, nes palengvina nukentėjusio asmens, kuris lyginant su valstybe laikytinas „silpnąja šalimi“, padėtį, kadangi jam nėra būtina įrodinėti pareigūnų kaltės.

Atskirai paminėtinas ir žalos atlyginimo už pernelyg ilgai užsitęsusį teisminį procesą klausimas. Kaip nurodoma Teisingumo ministerijos aiškinamajame rašte¹²⁷ dėl CK 6.272 straipsnio papildymo ir kodekso papildymo 6.2731 straipsniu įstatymo projekto Nr. XIP-3109, „šiuo metu Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) yra priėmęs 49 sprendimus bylose prieš Lietuvą, kuriuose konstatuotas bent vienas Konvencijos pažeidimas, iš kurių net 18 sprendimų yra konstatuoti pažeidimai dėl pernelyg ilgos proceso trukmės baudžiamosiose arba civilinėse bylose. Pastebėtina, kad kai kuriose bylose procesas truko apie 10 metų. EŽTT iki šiol nėra pripažinęs Civilinio kodekso 6.272 straipsnio veiksminga teisinės gynybos priemone esant pernelyg ilgai proceso trukmei pagal Konvenciją, atsižvelgiant ir į tai, kad tarp šiame straipsnyje numatytų pagrindų žalai atlyginti nėra nurodyta pernelyg ilga proceso trukmė“ (EŽTT praktikos statistiniai duomenys nurodomi iki projekto pateikimo datos – 2011 m. balandžio 14 d. – *aut. past.*). Akivaizdu, kad problema dėl pernelyg ilgos proceso trukmės tikrai yra, o 6.272 straipsnyje įtvirtintas teisinis reguliavimas neužtikrina asmenų teisės į žalos atlyginimą tokiais atvejais. Tai pabrėžia ir R. Volodko, kuri nurodo, kad CK 6.272 straipsnis yra pernelyg „konkrečiai suformuluotas“ ir „jame nėra minima nepagrįstai ilga civilinio ar baudžiamojo proceso trukmė, todėl šiuo atveju kyla poreikis ieškoti kitų galimų teisinių sprendimų“¹²⁸. Tiesa, proceso operatyvumas priklauso nuo daugelio veiksnių, tokių kaip teismų darbo krūvio planavimas, finansavimas, teisėjų skaičius ir kt., bet valstybė turi pareigą užtikrinti operatyvų procesą, o jeigu to padaryti nesugeba – atlyginti asmenims padarytą žalą. Nors šiuo atveju galimos situacijos, kai jokių neteisėtų veiksmų nėra padaryta, bet procesas vis tiek užsitęsė pernelyg ilgai. Siekiant išspręsti šią problemą Teisingumo ministerija 2011 m. balandžio 14 d. ir pateikė įstatymo projektą Nr. XIP-3109¹²⁹, kuriuo siūloma papildyti CK 6.272 str. nauja 5 dalimi, kurioje būtų įtvirtintas žalos, atsiradusios dėl pernelyg ilgos ikiteisminio tyrimo ar bylos teismo proceso trukmės, atlyginimas. Taigi, jeigu siūlomas projektas bus priimtas, ši problema bus išspręsta.

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 4 d. sprendimas c. b. 3K-3-5/2009.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.272 straipsnio papildymo ir kodekso papildymo 6.2731 straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Pateikė Remigijus Šimašius, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2011-04-14.

¹²⁸ Volodko R. Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, Vilnius, 2009, p. 129.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.272 straipsnio papildymo ir Kodekso papildymo 6.273(1) straipsniu įstatymo projektas. Parengė Remigijus Šimašius, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2011-04-14.

6.2 Teisės į žalos, patirtos teismo proceso metu, atlyginimą, užtikrinimo probleminiai aspektai

6.2.1 Baigtinio sąrašo veiksmų, kurie gali būti pripažinti neteisėtais, buvimas

Visiško žalos atlyginimo principo turinį savo jurisprudencijoje yra apibrėžęs LR KT, pasak kurio, šiuo principu visais atvejais galima vadovautis atlyginant turtinę žalą, bet neturtinės žalos atlyginimo atvejais jo taikymą riboja objektyvios aplinkybės. Teismo teigimu, „visais atvejais yra įmanoma vadovautis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu (*restitutio in integrum*), kai padarytos žalos dydis gali būti išreiškiamas piniginiu ekvivalentu ir ta žala gali būti atlyginama pinigais (tai nepaneigia galimybės materialinę žalą atlyginti ir kitu turtu ar dar kitaip)“¹³⁰. Aptardamas neturtinės žalos atlyginimo ypatumus LR KT pažymėjo, kad tai yra „dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai“, bet nurodė, jog ir neturtinės žalos atveju materialinė kompensacija turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymas tokiais atvejais pasižymi tam tikrais ypatumais, nes materialinė kompensacija negali atstoti dvasinės skriaudos, o kompensacijos paskirtis – kuo teisingiau atlyginti patirtą žalą.¹³¹ Taigi, sprenddami klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, teismai turi tam tikrą diskreciją, kuri yra sąlygota neturtinės žalos požymių, lemiančių tai, jog nėra objektyvių kriterijų, kuriais remiantis būtų galima tiksliai įvertinti materialiniu ekvivalentu padarytą žalą. Pažymėtina, jog pernelyg mažas priteistos žalos (tiek turtinės, tiek ir neturtinės) dydis gali pažeisti asmenų teisę į teisingą teismą, nes tokiu atveju bylinėtis nėra naudinga. Kaip pažymėjo LAT, „sąžiningumo, teisingumo ir protingumo maksimum turinys formuojamas ne tik objektyviojo jų suvokimo, kaip tam tikrų definicijų, pagrindu, bet ir vertinamųjų jų elementų atskleidimu remiantis teismų praktika konkrečiose bylose <...> itin svarbu atsižvelgti tiek į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo praktiką tokiose bylose, tiek į EŽTT praktiką tokiose bylose prieš Lietuvą“¹³².

Kita vertus, tam tikrų abejonių dėl atitikties visiško žalos atlyginimo principui kelia nuostata, pagal kurią CK 6.272 straipsnio 1 dalyje yra nurodomas baigtinis sąrašas veiksmų, kai padaryta žala yra atlyginama. Šiame kontekste paminėtinas LR KT 2006 m. nutarimas, kuriuo dalis Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo nuostatų buvo pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai dėl to, kad „toks neteisėtų veiksmų apibrėžimas, kai yra pateikiamas išsamus (baigtinis) kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo neteisėtų veiksmų, kuriais fiziniui asmeniui gali būti padaroma žala, sąrašas, yra teisiškai nekorektiškas, nes neapima <...> visų galimų padaryti neteisėtų veiksmų, kuriais asmeniui gali būti padaroma žala (taip pat ir moralinė)“¹³³. Taikant analogiją, minėtos CK nuostatos taip pat kelia tam tikrų abejonių dėl jų atitikties Konstitucijai, savo ruožtu tai varžo ir asmenų teisę į teisingą teismą, nes, net ir darant prielaidą, kad pateikiamas sąrašas yra pakankamai tikslus ir apima beveik visus galimus neteisėtus veiksmus¹³⁴, paliekama juridinė galimybė atsirasti atveju, kai ta žala negalės būti atlyginama. Tai yra pastebėjęs ir LAT, pasak kurio „CK 6.272 straipsnio 1 dalyje išvardyti veiksmai, kurie gali būti pripažinti neteisėtais. Toks išvardijimas reiškia, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas prievolę atlyginti tokio pobūdžio žalą, netaikė

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“. *Žin.*, 2006, Nr. 90-3529.

¹³¹ Ten pat.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 15 d. sprendimas c. b. 3K-3-428/2009.

¹³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“. *Žin.*, 2006, Nr. 90-3529.

¹³⁴ Pasak Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaro autorių, „procesinės prievartos priemonėmis“ laikytinos visos administraciniam ir baudžiamajame procese taikomos priemonės – krata, turto areštas, pasižadėjimas neišvykti ir panašiai. Mikelėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 380.

bendrosios taisyklės, kad kiekvienas teisei priešingas veiksmas, padaręs kam nors žalą, sukuria prievolę ją atlyginti“.¹³⁵

Atsižvelgiant į tai, rekomenduotina CK 6.272 straipsnio 1 dalį tobulinti, atsisakant išsamaus baigtinio sąrašo ir numatant abstraktesnę formuluotę. Tiesa, reikalauti žalos atlyginimo galima ir tiesiogiai remiantis Konstitucija¹³⁶, bet šią teisę praktiškai įgyvendinti yra labai sunku, nes teismai vengia tiesiogiai taikyti Konstituciją sprenddami žalos atlyginimo klausimus. Todėl darytina išvada, kad baigtinio sąrašo įtvirtinimas praktiškai varžo galimybes žalos atlyginimą prisiteisti visais atvejais, ir taip pažeidžia asmenų teisę į teisingą teismą.

6.2.2 Teisėjų ir teismo pareigūnų, kurių neteisėti veiksmai nagrinėjant civilines bylas sukėlė žalą, išskyrimas iš kitų nuostatos adresatų

Kita problematiška nuostata yra numatyta CK 6.272 straipsnio 2 dalyje, kuria remiantis žala, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, atlygina valstybė visiškai, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Kaip matyti, remiantis šio straipsnio 1 dalies nuostata pareiga valstybei atlyginti žalą atsiranda ir nesant ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros pareigūnų ir teismo pareigūnų kaltės, o šis klausimas svarbus tik sprendžiant dėl valstybės teisės išieškoti iš šių pareigūnų atlygintą nukentėjusiems asmenims žalą. Tuo tarpu 2 nagrinėjamo straipsnio dalyje numatoma išimtis teisėjams ar teismo pareigūnams dėl neteisėtų veiksmų nagrinėjant civilines bylas. Kyla klausimas, ar tokia nuostata nesikerta su jau anksčiau minėtu ir konstitucinėje jurisprudencijoje išplėtotu visiško žalos atlyginimo principu. Šiame kontekste paminėtina ir tai, jog LR KT yra pabrėžęs, kad nustačius teisinį reguliavimą, kai „valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikėtų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'être*“.¹³⁷

Akivaizdu, kad aukščiau minima išimtis ir sukuria prielaidas valstybei iš dalies išvengti pareigos teisingai atlyginti žalą, nes nėra aišku, koku pagrindu yra išskiriami teisėjai bei teismo pareigūnai, dėl kurių neteisėtų veiksmų nagrinėjant civilines bylas atsirado žala. Galbūt tokia nuostata įtvirtinta siekiant užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir pasitikėjimą sprendžiant bylas, tačiau tokiu atveju kyla klausimas, kodėl išskiriamos tik civilinės bylos, o pagal 6.272 straipsnio 1 dalį, jei žala atsirado dėl išvardintų neteisėtų veiksmų kitose bylose, tai ji turi būti atlyginama nepaisant teismo kaltės. Kitas galimas paaiškinimas – neteisėtais veiksmais baudžiamosiose bylose asmenims įprastai padaroma didesnė žala, nei civilinėse, todėl ir kaltė eliminuojama iš būtinų įrodinėti civilinės atsakomybės sąlygų. Bet tai nepaneigia galimybės padaryti didelę žalą ir nagrinėjant civilinę bylą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad teisėjo kaltę įrodyti yra pakankamai sunku, nes teismo sprendimo ar nutarties panaikinimas instancine tvarka pats savaime dar nėra teisėjo kaltės įrodymas. Teisėjo (ar antstolio) kaltė yra tik tada, kai padaryta akivaizdžių teisės aiškinimo ar taikymo klaidų, kurių kvalifikuotas teisėjas (ar antstolis) neturėtų daryti, taip pat kai už pažeidimus nagrinėjant civilinę bylą (ar vykdant teismo sprendimą) jiems taikyta

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 15 d. sprendimas c. b. 3K-3-428/2009.

¹³⁶ „<...> net ir nesant atitinkamo įstatyminio reguliavimo asmuo gali reikalauti jam atlyginti neteisėtais valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmais padarytą žalą tiesiogiai remdamasis Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalimi bei kitais Konstitucijos straipsniais, kuriuose nustatytos atitinkamų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo garantijos <...>“.

Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl teisės į žalą, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimą“. *Žin.*, 2000, Nr. 54-1587.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“. *Žin.*, 2006, Nr. 90-3529.

drausminė atsakomybė, į jų padarytus pažeidimus reaguota priimant atskirą nutartį.¹³⁸ Taigi esamas teisinis reguliavimas apsunkena galimybes reikalauti žalos atlyginimo, kai žala padaroma nagrinėjančio civilinę bylą teisėjo ar teismo pareigūno neteisėtais veiksmais. Manytina, jog tai nesuderinama su konstituciniu visiško žalos atlyginimo principu, todėl svarstytinas objektyviosios (griežtosios) atsakomybės įtvirtinimas, kai kaltė neįrodinėjama, o pakanka įrodyti tik tris civilinės atsakomybės sąlygas – neteisėtus veiksmus, žalą ir priežastinį ryšį tarp jų.

¹³⁸ Mikelėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 38; Neteisėtais valdžios institucijų veiksmais padarytos žalos atlyginimo institutas: įstatyminis reguliavimas ir taikymas teismų praktikoje. Autorių kolektyvas. Vilnius: Teisės institutas, 2009, p. 27.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Konstatuotina, kad valstybė imasi priemonių, užtikrinančių asmenų teisę į teisingą teismą, bet jos ne visos pasiteisina, todėl teisės į teisingą teismą užtikrinimo būklė laikytina patenkinama. Prasčiausiai ši teisė užtikrinama kovojant su nepagrįstu bylinėjimusi, užtikrinant teisę į greitą procesą ir teisę į nuostolių atlyginimą už valstybės institucijų ar pareigūnų neteisėtais veiksmais sukeltą žalą.

Gerinant teisės būti išklaustam teisiniame procese užtikrinimo būklę, procesą reguliuojantys įstatymai turėtų būti papildyti, kaip vieną proceso rungimosi elementų nurodant draudimą teisėjams grįsti sprendimą teisiniais motyvais, dėl kurių bylos šalims nebuvo tinkamai suteikta galimybė pasisakyti. Taip pat teisinis reguliavimas turėtų būti atitinkamai koreguojamas, numatant, jog CPK 287 straipsnyje įtvirtintas naikinamasis pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo padavimo terminas turėtų būti netaikomas tais atvejais, kai bylos nagrinėjime nedalyvavusiai ir jokių procesinių dokumentų nepateikusiai šaliai pranešimas apie teismo posėdį buvo teikiamas viešo paskelbimo būdu.

Kai kurios Lietuvos teisėje įtvirtintos greito proceso užtikrinimo priemonės kelia grėsmę, jog teisė į teisingą teismą bus pažeista kitais aspektais. Taip pat nėra pakankamai naudojamos korektiškesnės priemonės, pavyzdžiui, teismų žmogiškųjų išteklių optimizavimas.

Teisiniame reguliavime turėtų būti pateikti aiškesni kriterijai, kuriais remiantis galima individualizuoti sankcijas už piktnaudžiavimą procesu. Vienas iš būdų tai atlikti yra CPK 95 straipsnio papildymas šią atsakomybę privilegijuojančiomis ir kvalifikuojančiomis normomis.

Tam tikrų teisinių ginčų kategorijų ikiteisminis ginčų sprendimas derybų keliu turėtų būti privalomas.

Lietuvos administracinio proceso teisinis reguliavimas pasižymi sistemiškumo stoka, tai turėtų būti sprendžiama šią proceso teisės šaką kodifikuojant.

Mažiau pasiturintiems asmenims turėtų būti leidžiama pasirinkti valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą teikiantį advokatą iš bet kurio šalies miesto.

Kaip vienas iš teisės į teisingą teismą garantų yra nemokamos teisinės pagalbos teikimas asmenims, kurie neturi lėšų pasisamdyti gynėjo. Akivaizdu, jog vis daugiau asmenų pasinaudoja šia teise, todėl galima išvengti tendenciją, jog teisingo teismo garantija tampa vis svarbesnė platesniam asmenų ratui. Pastebėtina, kad teisė į gynybą yra užtikrinama pakankamai efektyviai, bet atsiranda pavienių atvejų, pažeidžiančių asmens teises, kurie dėl didėjančio nemokamos teisinės pagalbos poreikio gali tapti sisteminiais.

Svarstyтина galimybė rengti kursus, mokymus valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą teikiantiems advokatams ar kitais būdais imtis priemonių užtikrinti pakankamą šios teisinės pagalbos kvalifikaciją.

Atsižvelgiant į tai, kad baigtinio procesinių veiksmų sąrašo įtvirtinimas CK 6.272 straipsnio 1 dalyje riboja asmenų galimybes visais atvejais įgyvendinti teisę į žalos atlyginimą, siūlytina atsisakyti tikslaus veiksmų įvardijimo, numatant, kad atsakomybė atsiranda tiesiog dėl pareigūnų „neteisetų veiksmų“.

Atsižvelgiant į galimą prieštaravimą konstituciniam visiško žalos atlyginimo principui, siūlytina koreguoti CK 6.272 straipsnio 2 dalies nuostatas, įtvirtinant tokį teisinį reguliavimą, kai sprendžiant dėl žalos atlyginimo civilinėse bylose atsisakoma kaltės kaip būtinos civilinės atsakomybės sąlygos.

NAUDOTI ŠALTINIAI

Teisės aktai ir teisės aktų projektai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999> (prisijungta 2012-06-18).
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403618&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).
3. Lietuvos Respublikos administracinių ginčų komisijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-310 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403618&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).
4. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435377> (prisijungta 2012-10-19).
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437555&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-11).
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435546&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).
7. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.272 straipsnio papildymo ir Kodekso papildymo 6.273(1) straipsniu įstatymo projektas. Parengė Remigijus Šimašius, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2011-04-14.
8. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.272 straipsnio papildymo ir kodekso papildymo 6.2731 straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Pateikė Remigijus Šimašius, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2011-04-14.
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4126 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403087&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).
10. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 83 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 57-2825 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=424565&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).
11. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 88 ir 99 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 50-1844 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318828&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).
12. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 585 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 84-4408 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=377916&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-18).
13. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 45, 55(1), 63 ir 101 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 67-3157 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?a=400008&b=>> (prisijungta 2012-10-25).
14. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 30-827 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429287&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012-06-30).

15. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas. Nr. 11-4578-02 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=134710&p_query=&p_tr2=&p_org=8&p_fix=y> (prisijungta 2012-06-28).
16. Lietuvos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl mokestinių ginčų komisijos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 136-4946 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=407722> (prisijungta 2012-06-30).
17. Teisėjų tarybos 2011 m. balandžio 29 d. nutarimu Nr. 13P-54-(7.1.2) patvirtintas teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašas (aktuali redakcija nuo 2011-09-01) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/aktualios_redakcijos/2011-04-29-54\(1\).doc](http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/aktualios_redakcijos/2011-04-29-54(1).doc)> (prisijungta 2012-07-12).

Teismų praktika

18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl baudžiamosios atsakomybės už artimojo giminaičio ar šeimos nario nužudymą arba sunkų sveikatos sutrikdymą“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 64-3246.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3957.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 7 d. konsultacija Nr. A3-112 „Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso ir Įmonių bankroto įstatymo normų taikymo“.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. balandžio 2 d. konsultacija Nr. A3-81 „Dėl kai kurių Civilinio proceso kodekso, Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo normų taikymo“.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 17 d. sprendimas c. b. 3K-3-89/2010.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 15 d. sprendimas c. b. 3K-3-428/2009.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 4 d. sprendimas c. b. 3K-3-5/2009.
26. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis Nr. A⁴-689-2003.
27. *Jelcovas v. Lithuania*, no. 16913/04, 19 July 2011.
28. *Seal v. the United Kingdom*, no. 50330/07, 7 December 2010.

Specialioji literatūra

29. Bikelis S. Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 4(74).
30. Brazdeikis A. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
31. Cadiet L. Conciliation in France: a Cross Between Tradition and Modernity. Tarptautinės konferencijos medžiaga – „The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West“. Vilnius: Justitia, 2007.
32. Clark R. The Dispute Resolution Review. Fourth Edition. London: Law Business Research Ltd., 2012.
33. Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
34. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

35. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
36. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
37. Evans K. R. Vexatious Litigants. Nova Scotia: Law Reform Commission of Nova Scotia, 2005 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.lawreform.ns.ca/Downloads/Vexatious_Litigaion.pdf> (prisijungta 2012-06-08).
38. Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Paniomariovas A. Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2009.
39. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
40. Mikelėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
41. Neteisėtais valdžios institucijų veiksmais padarytos žalos atlyginimo institutas: įstatyminis reguliavimas ir taikymas teismų praktikoje. Autorių kolektyvas. Vilnius: Teisės institutas, 2009.
42. Štarienė L. Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją. Vilnius: VĮ Registrų centas, 2010.
43. Valančius V., Norkus R. Nacionalinis teisinis diskursas dėl administracinio proceso. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 3(81).
44. Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. (eds.). Theory and Practice of the European Convention on Human Rights: Fourth Edition. Oxford: Intersentia, 2006.
45. Volodko R. Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

Kiti šaltiniai

46. Ataskaitos apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/lt/antrine/tm/ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-28).
47. Dictionnaire du droit privé [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.dictionnaire-juridique.com/definition/mise-en-etat.php>> (prisijungta 2012-06-21).
48. E. Kūris: teisinis nihilizmas tęsiasi nuo Garliavos iki K. Brazauskienės rentos [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ekuris-teisinis-nihilizmas-tesiasi-nuo-garliavos-iki-kbrazauskienes-rentos.d?id=55292655>> (prisijungta 2012-06-06).
49. European Court of Human Rights. ECHR Document collections [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=99509430&skin=hudoc-en&action=request>> (prisijungta 2012-04-02).
50. European Court of Human Rights. Hudoc Database [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Decisions+and+judgments/HUDOC+database/>> (prisijungta 2012-04-03).
51. Infolex, teismų praktikos paieška [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <www.teismupraktika.lt> (prisijungta 2012-06-11).
52. Lietuvos Respublikos Seimas. Teisės aktų paieška [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm> (prisijungta 2012-06-04).
53. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaita [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrski.lt/files/353.pdf>> (prisijungta 2012-06-04).
54. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m., Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teisinepagalba.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf>> (prisijungta 2012-06-21).
55. Montvydienė I. Advokatų kvalifikacijos įtaka teisinių paslaugų kokybei. Iš *Lietuvos advokatūra*. 2009, Nr. 3 (32) [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.advoco.lt/?item=la>> (prisijungta 2012-06-05).

56. Nacionalinė teismų administracija. 2011 metų civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> (prisijungta 2012-06-14).
57. Nacionalinė teismų administracija. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-veiklos-ataskaitos/>> (prisijungta 2012-06-13).
58. Nacionalinė teismų administracija. Teisėjų atlyginimai [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teisejai0/teiseju-atlyginimai/>> (prisijungta 2012-06-14).
59. Nepasiturintieji galės pasirinkti advokatą [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/nepasiturintieji-gales-pasirinkti-advokata.d?id=59531549#ixzz2A11ODboX>> (prisijungta 2012-10-22).
60. Prancūzijos civilinio proceso kodeksas, 1991 m. gruodžio 19 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20050514>> (prisijungta 2012-06-21).
61. Rekordiška smuko pasitikėjimas teismais [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.lt/naujiena/595321/rekordiskai-smuko-pasitikejimas-teismais>> (prisijungta 2012-06-06).
62. Supreme Court, New South Wales. Vexatious Proceedings [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/pages/SCO_vexlitstable#10> (prisijungta 2012-06-08).
63. Unreasonable and Vexatious Litigants [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrc.justice.wa.gov.au/2publications/reports/P92-CJS/consults/2-11unreaslits.pdf>> (prisijungta 2012-06-08).
64. V. Mizaras: Garliavos drama susirūpinusiems Seimo nariams taip pat galioja įstatymai [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=50328>> (prisijungta 2012-06-06).
65. Valstybės tarnybos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Darbo užmokestis [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <<http://www.vtd.lt/index.php?252315899>> (prisijungta 2012-06-14).
66. V. Nekrošius: Lietuvoje teisingumą vykdo tik teismai, o ne prezidentė [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vytautas-nekrosius-lietuvoje-teisinguma-vykdo-tik-teismai-o-ne-prezidente-56-187522>> (prisijungta 2012-06-06).
67. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumas: pirminė ir antrinė teisinė pagalba. Vilnius, 2012 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/VGTP_tyrimas_20111216_FINAL.pdf> (prisijungta 2012-06-19).

Autorių interviu su ekspertais

68. Interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, 2012 m. vasario 29 d.
69. Interviu su Lietuvos teismų sistemos atstovu, 2012 m. birželio 12 d.
70. Interviu su Mykolo Romerio universiteto atstovu, procedūrinio teisingumo, ginčų sprendimo psichologinių aspektų ekspertu, 2012 m. birželio 15 d.
71. Interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, 2012 m. birželio 20 d.
72. Interviu su Lietuvos advokatūros atstovu, teikiančiu antrinę teisinę pagalbą, 2012 m. spalio 6 d.

PROBLEMS OF ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Johanas BALTRIMAS, Junior Research Fellow

Mindaugas LANKAUSKAS, Researcher

Darius ŠNEIDERIS, Specialist

LAW INSTITUTE OF LITHUANIA

Summary

The research is focused on the most problematic issues of guaranteeing right to a fair trial in Lithuania. Content of the right to a fair trial is defined according to conventional view in jurisprudence and can be described as a right to judicial proceedings which feature proper respect for the values of democratic legal system. Research is bound within the valid legal regulations and their dynamics during years 2008 – 2012. Most of the attention is drawn upon separate problematic issues of civil procedure and the institute of state-guaranteed legal aid service in criminal cases and the issue of covering damages, caused during judicial proceedings. A significant part of research focuses on the right to a hearing within a reasonable time, for measures to reach it are very diverse – proceedings can be quickened by reconciliation of parties, prevention of vexatious litigation, improving competences of attorneys and etc. In other words, considered issues are closely related together and with other aspects of the right to a fair trial.

The most important issue, which is hoping to be dealt with in this study, is conditions, arising from legal rules and practical tendencies, for infringements of the right to a fair trial. Since courts are the most important implementators and interpreters of law, flaws in their work may cause legal rules not to function in their full extent or with deviations from standards of fairness and justice. Likewise poor state of procedural justice induces conditions for public confidence in legal system to decline, which is a tender issue in itself. During the research several occurrences of such problems were identified in the statutory law and the composition of the study is chosen according to these points.

As it was already mentioned, the most important goal of the research is to identify the deepest problems related to the right to a fair trial. But also, under right conditions, main causes of these problems are referred to. Where possible, potential solutions for the problems are provided as well. Choice of decisions to be analysed was made during the in-depth interviews with experts of civil procedure law and preliminary review of scholarly literature and jurisprudence of European Court of Human Rights and Lithuanian national courts. This involved gathering the acknowledged aspects of the right to a fair trial and selecting those, which could be entitled as problematic according to previously mentioned sources. Selected issues were examined by logical, systematic methods, by empirical evaluation of the potential and actual damages. Where necessary, comparative analysis was used, as well as methods of hypothetical modelling, historical analysis and others. Recommendations for solving the problems are formulated as suggestions to amend statutory law by adjusting currently valid rules or integrating new safeguards.

Research led to a conclusion that, although government does address some of the issues, the measures are not sufficiently effective or thorough enough to achieve that judicial proceedings would meet the requirements of the right to a fair trial. Most important results of the research are the identification of the most deeply problematic aspects of the right to a fair trial. Some of them are the right to be heard, right to a hearing within a reasonable time, high prevalence of vexatious litigation,

right to state-guaranteed legal aid and the right to just satisfaction for damages caused by state officials during judicial proceedings. Right to a hearing within a reasonable time sometimes is ensured by measures, which might have undesirable effect for judicial proceedings and measures, which do not carry such threats, are not always used to their full extent. One of such measures is the optimisation of human resources management. Also lack of measures is noted to fight vexatious litigation. Since this phenomenon causes very many-sided damages (because of bigger workload, it takes longer time to solve other cases; damage is caused for unvoluntarily involved parties, etc.), a recommendation to focus on prevention and increasing inevitability of the punishment is formulated. Though availability of state-guaranteed legal aid is reasonable, nevertheless it is not always rendered appropriately. Also, research led to conclusion that legal regulation for compensation of damages caused during judicial proceedings directly provides conditions to breach the constitutional principle of just compensation.

Findings of the research lead to a conclusion that the state of the right to a fair trial in Lithuania does not meet the sufficient standarts. Weak points should be mended by implementing respective measures in legal regulation and implementation of statutory rules.

Teisės į teisingą teismą užtikrinimo problemos. Mokslo studija / Lietuvos teisės institutas;
Baltrimas J., Lankauskas M., Šneideris D.

Redagavo: Vesta Adomaitienė

Maketavo: Laima Valungevičiūtė

ISBN 978-9986-704-19-5 (Internetinis leidinys)